

Κείμενο διαλόγου και συμβολής του Κώστα Παπουτσή

Αντί προλόγου

Τα τελευταία χρόνια σημειώνεται μία ραγδαία κλιμάκωση όχι μόνο σχετικά με το εύρος των πολεμικών μετώπων και εντάσεων ανά την υφήλιο, μα κυρίως αναφορικά με το μέγεθος και την ισχύ των αντιπαρατιθέμενων οικονομιών. Η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία οριοθέτησε το πέρασμα σε ένα ανώτερο επίπεδο της σύγκρουσης ανάμεσα στο μέτωπο Η.Π.Α.-Ε.Ε.-NATO και το τόξο Κίνας-Ρωσίας-Ιράν και στενών συμμάχων τους.

Ποιοι ακριβώς όμως είναι οι πραγματικοί λόγοι μίας τέτοιας σύγκρουσης; Γιατί η Ρωσία επέλεξε την πολεμική οδό επέμβασης σε μία χώρα που μέχρι πρότινος – σε σημαντικό βαθμό ακόμα και σήμερα – αποτελούσε την κύρια διαμετακομιστική αρτηρία της ενεργειακής πολιτικής της; Σε γεωπολιτικό επίπεδο συνδέεται με κάποιο τρόπο το συγκεκριμένο πολεμικό μέτωπο με το μεσανατολικό ζήτημα και το συντελούμενο Ολοκαύτωμα του 21ου αιώνα από το Ισραήλ σε βάρος των Παλαιστινίων; Ποιος ο ρόλος των Η.Π.Α., Ε.Ε. και NATO σε κάτι τέτοιο; Γιατί οι Η.Π.Α., πριν τον πόλεμο στην Ουκρανία, είχαν ξεκινήσει έναν αντίστοιχο άτυπο, οικονομικό απέναντι στην Κίνα; Ποια η σχέση της Κίνας με την Ουκρανία πριν την στρατιωτική εισβολή της Ρωσίας στην τελευταία; Τι είναι η ένωση BRICS και τι ρόλο διαδραματίζει στον διεθνή συσχετισμό δυνάμεων; Έχει μήπως κλείσει ο κύκλος των Η.Π.Α.

ως κύριου ρυθμιστή του κεφαλαιοκρατικού κανονιστικού πλαισίου σε διεθνές επίπεδο και όντως βρισκόμαστε σε ένα πολυπολικό κόσμο; Και αν ναι, πώς φτάσαμε ως εδώ; Τα αίτια βρίσκονται μόνο στην γεωπολιτική σφαίρα ή πάνε πιο βαθιά όπως π.χ. στην κρίση του 2008 ή και ακόμα πιο πίσω, μέχρι την οικονομική κρίση του 1973; Σε αυτή την περίπτωση ποια η διαφορά με την προ του 1970 περίοδο στον καπιταλισμό; Βρισκόμαστε σε ένα νέο στάδιο του ή απλά έχουμε μία νέα εκδοχή της ιστορικής περιόδου λίγο πριν τον Α΄ΠΠ;

Με αυτές και πολλές ακόμα προβληματικές, άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο προφανείς όμως τελικά όλες αλληλένδετες μεταξύ τους, οφείλει να αναμετρηθεί ο μαρξισμός σήμερα, πρωτίστως με το υπόβαθρό τους περνώντας διαλεκτικά στη σύνδεση της μορφής με το ουσιακό τους περιεχόμενο. Το παρόν άρθρο δεν αποτελεί μία ολοκληρωμένη ανάλυση, παρά επιδιώκει να μείνει σε κάποια ορόσημα του μαρξιστικού ρεύματος, καθώς αν κάτι έχει επιβεβαιωθεί από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα, αυτό είναι η διορατικότητά του στην ερμηνεία του κόσμου τόσο στη μικροκλίμακα της παραγωγικής μονάδας, όσο και στο διεθνές επίπεδο της γεωπολιτικής σκακιάς. Βέβαια σύμφωνα με την παρότρυνση της 11ης Θέσης για τον Φόιερμπαχ, εκτός από την ερμηνεία του κόσμου το ζητούμενο είναι η αλλαγή του, κάτι το οποίο πλέον καθίσταται κατεπείγουσα απαίτηση απέναντι σε αυτό το σύστημα που κάθε στιγμή που περνάει βουλιάζει όλο και περισσότερο μέσα στη σήψη, διακινδυνεύοντας πλέον να συμπαρασύρει μαζί του ολόκληρη την ανθρωπότητα.

Ο συντάκτης αυτών των γραμμών δεν θα μπορούσε να αποφύγει τον υποκειμενικό τόνο καθώς εκτός από την εξαρχής ανοιχτή υποστήριξη συγκεκριμένου τρόπου εξέτασης και ανάλυσης της Ιστορίας, για ένα μέρος των συμπερασμάτων, σχολίων και τοποθετήσεων φέρει την αποκλειστική ευθύνη. Ακόμη, έγινε προσπάθεια συνοπτικής παρουσίασης των θεμάτων με τα οποία καταπιάνεται, εν τούτοις για κάποια από αυτά ήταν επιβεβλημένη η ανάπτυξή τους στην παρούσα μορφή. Τέλος, η κριτική αντιμετώπιση του παρόντος άρθρου θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ για μία ουσιαστική συμβολή του στην υπόθεση της κομμουνιστικής επαναθεμελίωσης.

Εισαγωγή

Παρά τα επίσημα αφηγήματα περί ξεπεράσματος της οικονομικής κρίσης του 2008, πολλώ δε μάλλον περί του “τέλους της Ιστορίας” με την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ του λεγόμενου “υπαρκτού σοσιαλισμού”, η πραγματικότητα της τελευταίας τριακονταετίας μόνο στο αντίθετο συνηγορεί. Δεν υπήρξε οικονομία οποιασδήποτε χώρας που δεν επηρεάστηκε από την βαθιά δομική κρίση του 2008. Δεν υπήρξε χρονική στιγμή που να μην έχουν λάβει

χώρα πόλεμοι, εμφύλιες συγκρούσεις, εξεγέρσεις ανά την υφήλιο. Η Ιστορία το μόνο που δεν κάνει είναι να μπαίνει στην “κανονικότητα”. Βρίσκεται σε συνεχή κίνηση, ρέει ακόμα και όταν φαίνεται στάσιμη, συσσωρεύει αντιφάσεις, αντιθέσεις και κατά διαστήματα και κατά τόπους “εκρήγνυται”.

Η τρέχουσα μάλιστα επικαιρότητα επιβεβαιώνει σωρευτικά τα παραπάνω. Η κρίση του 2008 όχι μόνο δεν έχει κλείσει για να ανοίξει ένας νέος κύκλος άνθισης για το κεφάλαιο, αλλά φαίνεται να οδεύει ολοταχώς προς μία βαθύτερη. Τα πολεμικά μέτωπα, με σημαίνοντα αυτά της Ουκρανίας και το σφαγείο της Παλαιστίνης, δίνουν μία πρόγευση για το τι είναι πιθανό να επακολουθήσει. Οι εμφύλιες συγκρούσεις σε μία σειρά από χώρες της Αφρικής και Μ. Ανατολής, η συνεχόμενη εθνοκάθαρση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, η αυξανόμενη ένταση στα στενά της Ταϊβάν, τη θάλασσα της Κίνας, τα σύνορα Σερβίας-Κοσόβου, αλλά και στη χερσόνησο της Κορέας συμπληρώνουν την εικόνα από το πρελούδιο ενός Γ΄ΠΠ.

Είναι αυτό που με μαρξιστική ορολογία ονομάζεται ιμπεριαλιστικός πόλεμος στο έδαφος των ενδοκαπιταλιστικών αντιθέσεων και προσεγγίζεται πρωτίστως ως οικονομικός, θεμελιωμένος σε σχέσεις εκμετάλλευσης, διαμορφούμενες σε διεθνές επίπεδο και σε διαλεκτική σχέση με τα δομικά χαρακτηριστικά του καπιταλισμού.

Ο οικονομικός μηχανισμός της ιμπεριαλιστικής εκμετάλλευσης

Συνήθως οι απολογητές της πραγματικότητας που βιώνει η ανθρωπότητα σήμερα καταφεύγουν σε δικαιολογίες περί στιγμιαίων, μη προβλέψιμων ανισορροπιών, του καθόλα ισορροπημένου – για τους ίδιους – συστήματος. Κάνουν λόγο για “εξωτερικούς” παράγοντες, που μόλις τους αντιμετωπίσουμε θα επανέλθει η “ανάπτυξη” σε οικονομικό επίπεδο, ενώ στην γεωπολιτική σφαίρα κυριαρχούν τα αφηγήματα περί «σύγκρουσης πολιτισμών», διαφύλαξης των «παραδοσιακών αξιών» ή «δυτικών αξιών» (αναλόγως την πηγή προέλευσής τους) με κοινό πρόταγμα το τρίπτυχο «πατρίς-θρησκεία-οικογένεια» και κατάταξη κάθε έκφρασης λαϊκής δυσαρέσκειας στα λεγόμενα «άκρα», αν όχι στο φάσμα της τρομοκρατίας. Κοινώς είτε στο επίπεδο της οικονομικής ανάλυσης, είτε σε αυτό της πολιτικής, εμπεδώνεται μία αντιδραστική έως σκοταδιστική άποψη. Βέβαια η συγκεκριμένη προσέγγιση ταιριάζει γάντι σε θεολογίζοντες, όχι όμως σε επιστημονικό λόγο. Στις περισσότερες των περιπτώσεων οδηγούνται στο να αντιφάσκουν με αυτό που διαδραματίζεται μπροστά στα μάτια όλων. Από την άλλη, αυτό δεν τους εμποδίζει να καταφεύγουν σε λογικοφανείς λεκτικούς ακροβατισμούς που διοχετεύουν καθημερινά μέσα από όλες τις μορφές προπαγάνδας, επίσημης και ανεπίσημης. Ας σημειωθεί εδώ παρεκβατικά, πως ο τύπος της παραπάνω προσέγγισης χρησιμοποιείται και σε πλήθος άλλων επιμέρους θεμάτων,

αποτελώντας έναν από τους βασικούς παράγοντες στην άνοδο του σύγχρονου ανορθολογισμού μέσα στις μάζες.

Η επιστημονική μη-συστημική ανάλυση και δη η μαρξιστική, δε μπορεί παρά να αναζητεί τα αίτια όχι απλά και μόνο στους υλικούς όρους αλλά και σε όλες τις αλληλοσυσχετίσεις τους, γειώνοντας τη θεωρία με συγκεκριμένα εμπειρικά δεδομένα. Για το μαρξισμό, αντίθετα με τα σοφίσματα περί ισορροπίας, το σύστημα αναγνωρίζεται εξ αρχής ως συγκρουσιακό στη βάση του ανταγωνισμού και εκμετάλλευσης ομάδων χωρών από άλλες ομάδες στη σφαίρα καταρχήν της μεταφοράς αξιών. Τα κρισιακά φαινόμενα, ιδιαίτερα τα δομικού χαρακτήρα, εντείνουν αυτούς τους ανταγωνισμούς οδηγώντας ως επί το πλείστον στην συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα.

Ο Μαρξ πρόκρινε ως κύρια αιτία των οικονομικών κρίσεων στο καπιταλιστικό σύστημα την τάση πτώσης του μέσου ποσοστού κέρδους. Η τεχνολογική εξέλιξη και καινοτομία, εφαρμοζόμενη στην παραγωγική διαδικασία ολοένα και περισσότερο περιορίζει το μερίδιο της ανθρώπινης εργασίας στη διαμόρφωση του τελικού προϊόντος, μειώνοντας έτσι την ανταλλακτική του αξία κάτι το οποίο το κάνει αυτομάτως ανταγωνιστικότερο έναντι αντίστοιχων άλλων ομοειδών. Ταυτόχρονα όμως η ανθρώπινη εργασία ως η μοναδική παράμετρος που παράγει υπεραξία και επομένως η μοναδική πηγή κέρδους για κάθε κεφαλαιοκράτη, καθώς θα μειώνεται στο κλάσμα της σχέσης με το σταθερό κεφάλαιο (μέσα παραγωγής) οδηγεί αναπόφευκτα σε μείωση του ποσοστού κέρδους των κεφαλαιοκρατών ως τάξη, ως όλο πλέον, αφού η παραπάνω διαδικασία γενικεύεται στα πλαίσια του ανταγωνισμού.

«Έχει [όμως] αποδειχθεί πως νόμος του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής είναι ότι με την ανάπτυξη του συντελείται μια σχετική μείωση του μεταβλητού κεφαλαίου σε σχέση με το σταθερό κεφάλαιο, επομένως και σε σχέση με το συνολικό κεφάλαιο που τίθεται σε κίνηση. Αυτό σημαίνει απλώς, ότι ο ίδιος αριθμός εργατών, η ίδια ποσότητα εργατικής δύναμης που μπορεί να διαθέσει ένα μεταβλητό κεφάλαιο δοσμένου αξιακού μεγέθους, χάρη στις αναπτυσσόμενες στα πλαίσια της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής ιδιάζουσες μεθόδους παραγωγής, θέτει στο ίδιο χρονικό διάστημα σε κίνηση, επεξεργάζεται, καταναλώνει παραγωγικά μια διαρκώς αυξανόμενη μάζα κάθε λογής μέσων εργασίας, μηχανών και πάγιου κεφαλαίου, πρώτων και βοηθητικών υλών και επομένως, ένα σταθερό κεφάλαιο ενός διαρκώς αυξανόμενου αξιακού μεγέθους. Αυτή η προοδευούσα σχετική μείωση του μεταβλητού κεφαλαίου σε σχέση με το σταθερό, επομένως

και σε σχέση με το συνολικό κεφάλαιο, είναι ταυτόσημη με την προοδεύουσα ανώτερη οργανική σύνθεση του μέσου κοινωνικού κεφαλαίου. Αποτελεί επίσης μόνο μία άλλη έκφραση της προοδεύουσας ανάπτυξης της κοινωνικής παραγωγικής δύναμης της εργασίας, που εκδηλώνεται ακριβώς με το ότι, χάρη στην αυξανόμενη γενικά χρησιμοποίηση μηχανών και πάγιου κεφαλαίου, μετατρέπονται σε προϊόντα περισσότερες πρώτες και βοηθητικές ύλες από τον ίδιο αριθμό εργατών στο ίδιο χρονικό διάστημα, δηλαδή με λιγότερη εργασία. Σ' αυτό το αυξανόμενο αξιακό μέγεθος του σταθερού κεφαλαίου – παρόλο που ελάχιστα μόνο εκφράζει την αύξηση της πραγματικής μάζας των αξιών χρήσης, από τις οποίες αποτελείται από υλική άποψη το σταθερό κεφάλαιο – ανταποκρίνεται ένα αυξανόμενο φτήνεμα του προϊόντος.[...] **Με την προοδεύουσα σχετική μείωση του μεταβλητού κεφαλαίου έναντι του σταθερού, η κεφαλαιοκρατική παραγωγή δημιουργεί μία αυξανόμενη υψηλότερη οργανική σύνθεση του συνολικού κεφαλαίου, άμεση συνέπεια της οποίας είναι, το ποσοστό της υπεραξίας να εκφράζεται με ένα σταθερά μειωμένο γενικό ποσοστό κέρδους με αμετάβλητο, ακόμα και με ανερχόμενο τον βαθμό εκμετάλλευσης της εργασίας.[...] Η αυξανόμενη τάση του γενικού ποσοστού κέρδους να πέφτει, αποτελεί λοιπόν απλώς μια έκφραση, που προσιδιάζει στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, της συνεχιζόμενης ανάπτυξης της κοινωνικής παραγωγικής δύναμης της εργασίας.» (Κ. Μαρξ, 13ο κεφάλαιο, 3ος τόμος, Κεφάλαιο.)**

Παρατηρώντας από τα δεδομένα της εποχής του ότι η παραπάνω ανάλυσή του έρχεται αντιμέτωπη με χαμηλότερους ρυθμούς από τους αναμενόμενους αναφορικά με την πτώση του ποσοστού κέρδους, ο Μαρξ θα αναζητήσει εκείνους τους όρους, εκείνες τις συνθήκες κάτω από τις οποίες ο νόμος του “φρενάρει”. Θα δείξει πως εκτός από την περίπτωση μη υλοποίησης της εισαγωγής τεχνολογικών καινοτομιών (π.χ. όταν αποτελεί συνειδητή επιλογή η μη επένδυση σε σταθερό κεφάλαιο), το εξωτερικό εμπόριο αποτελεί έναν από τους κύριους παράγοντες για την “αργή” πτώση του ποσοστού κέρδους στις πιο ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες.

«Κεφάλαια που είναι τοποθετημένα στο εξωτερικό εμπόριο, μπορούν να αποφέρουν υψηλότερο ποσοστό κέρδους, πρώτο, γιατί εδώ γίνεται συναγωνισμός με εμπορεύματα, που παράγονται από χώρες με μικρότερες ευκολίες παραγωγής, έτσι που η πιο προοδευμένη χώρα πουλάει τα εμπορεύματά της πάνω από την

αξία τους, μ' όλο που τα πουλάει πιο φτηνά από των συναγωνιζόμενων χωρών. Το ποσοστό κέρδους ανεβαίνει, εφόσον η εργασία της πιο προοδευμένης χώρας αξιοποιείται εδώ σαν εργασία μεγαλύτερου ειδικού βάρους, ανεβαίνει το ποσοστό κέρδους, γιατί η εργασία, που πληρώνεται όχι σαν ποιοτικά ανώτερη εργασία, πουλιέται σαν τέτοια. Το ίδιο πράγμα μπορεί να συμβεί και με τη χώρα, στην οποία στέλνονται εμπορεύματα και από την οποία προμηθεύονται εμπορεύματα. Μπορεί δηλαδή **η χώρα αυτή να δίνει in natura (σε είδος) περισσότερη υλοποιημένη εργασία από όση παίρνει**, παρόλο που παίρνει το εμπόρευμα πιο φτηνά από ότι θα μπορούσε να το παράγει η ίδια. Ακριβώς όπως ο εργοστασιάρχης, που χρησιμοποιεί μία νέα εφεύρεση προτού γενικευθεί η χρησιμοποίησή της πουλάει πιο φτηνά από τους άλλους, που τον συναγωνίζονται και που ωστόσο πουλάει το εμπόρευμά του πάνω από την ατομική του αξία, δηλαδή αξιοποιεί σαν υπερεργασία την ειδικά μεγαλύτερη παραγωγική δύναμη της εργασίας που χρησιμοποιεί. Πραγματοποιεί έτσι ένα **πρόσθετο κέρδος**.[...] Και έτσι φάνηκε γενικά ότι οι ίδιες αιτίες, που επιφέρουν την πτώση του γενικού ποσοστού κέρδους, προκαλούν αντιδράσεις που αναχαιτίζουν, επιβραδύνουν και εν μέρει παραλύουν αυτή την πτώση. Δεν αναιρούν το νόμο, αδυνατίζουν όμως την αποτελεσματικότητά του» **(Κ. Μαρξ, 14ο κεφάλαιο, 3ος τόμος, Κεφάλαιο.)**

Αυτή η ανταλλαγή άνισων ποσοτήτων εργασίας σε διεθνές επίπεδο, που περιγράφεται στο παραπάνω απόσπασμα, ορίζεται ως «άνιση ανταλλαγή» – για την ακρίβεια «ευρεία άνιση ανταλλαγή» – και αποτελεί τον πρώτο από τους βασικούς τρόπους της οικονομικής εκμετάλλευσης των λιγότερο ανεπτυγμένων καπιταλιστικά χωρών, από τις περισσότερες ανεπτυγμένες. Χώρες δηλαδή με υψηλότερη οργανική σύνθεση κεφαλαίου, μέσω πρόσθετου κέρδους, αποσπούν υπεραξία από χώρες με χαμηλότερη οργανική σύνθεση κεφαλαίου στη σφαίρα της εμπορευματικής κυκλοφορίας.

Παράλληλα και εξίσου καταλυτικά με την «ευρεία άνιση ανταλλαγή» λαμβάνουν χώρα και δύο άλλες διαδικασίες του μηχανισμού οικονομικής εκμετάλλευσης, οι «Διεθνείς Επενδύσεις Χαρτοφυλακίου» και οι «Άμεσες Ξένες Επενδύσεις». Γίνεται κατανοητό πως κατά την «ευρεία άνιση ανταλλαγή» – αλλά και στη βάση πλήθους άλλων αιτιών – η “φτωχότερη” χώρα, αναγκαστικά χρεώνεται. Οι Διεθνείς Επενδύσεις Χαρτοφυλακίου, που περιλαμβάνουν κυρίως διεθνή δάνεια (αλλά και χρηματιστηριακά παιχνίδια), έρχονται ακριβώς να πατήσουν πάνω σε αυτή την αδήριτη ανάγκη δανεισμού με κριτήριο σαφώς την συγκριτικά μεγαλύτερη απόδοση (σύγκριση επιτοκίων με ποσοστό κερδοφορίας). Στον χρηματιστηριακό τομέα οι

«Επενδυτές» (πολλές φορές με τη μορφή funds διαχείρισης ιδιωτικών αλλά και δημοσίων κεφαλαίων) κατά κύριο λόγο έχουν την έδρα τους σε ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες και με δράση σε διεθνή χρηματιστήρια έχουν την δυνατότητα ταχύτατης μετακίνησης των κερδών τους σε άλλες χώρες ή «επανεπένδυσής» τους στην ίδια κεφαλαιαγορά, κατά το δοκούν.

Ανάλογο ρόλο, στη σφαίρα της παραγωγής όμως αυτή τη φορά, διαδραματίζουν οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις, οι οποίες αποτελούν εξαγωγές μη-δανειακών κεφαλαίων από μία χώρα σε μία άλλη (ίδρυση θυγατρικών εταιρειών ή κοινών επιχειρήσεων, εξαγορές και συγχωνεύσεις επιχειρήσεων κ.λπ.), κατευθυνόμενες βέβαια σε χώρες και κλάδους με υψηλότερο ποσοστό κερδοφορίας, ενώ συνδέονται άμεσα με την δημιουργία πολυεθνικών επιχειρήσεων. Οι τελευταίες έχοντας ως έδρα διαφορετικές εθνικές μητροπόλεις διεκπεραιώνουν διεθνείς μεταβιβάσεις αξίας με τον επαναπατρισμό των κερδών τους. Χαρακτηριστικό της διαδικασίας Άμεσων Ξένων Επενδύσεων είναι το ότι αυτή δεν λαμβάνει χώρα μόνο ως μεταβίβαση αξίας από λιγότερο ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες σε περισσότερο ανεπτυγμένες, αλλά πολλές φορές αυτός ο μηχανισμός λειτουργεί αμφίδρομα σε πολλαπλά επίπεδα της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας, συνιστώντας μία συνθετότερη διαδικασία. Οπωσδήποτε ο μηχανισμός των Επενδύσεων Χαρτοφυλακίου και των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων είναι ακόμα πιο πολύπλοκος περνώντας από τη μία κατηγορία διεθνούς οικονομικής δραστηριότητας στην άλλη.

Φυσικά όταν η υλοποίηση των παραπάνω διαδικασιών δεν επιτυγχάνεται μέσα από διακρατικές εμπορικές συμφωνίες ή από ένα θεσμικό πλαίσιο ένταξης σε κοινή αγορά όπως π.χ. η Ε.Ε., υπάρχει πάντα για τις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες η επιλογή της πολεμικής σύγκρουσης, ειδικά όταν οι αγορές μίας ή σειράς λιγότερων ανεπτυγμένων χωρών, διεκδικούνται από περισσότερες από μία χώρες που ανήκουν σε ανώτερη βαθμίδα καπιταλιστικής ανάπτυξης. Εκεί οδηγούμαστε σχεδόν νομοτελειακά είτε σε πόλεμο δια αντιπροσώπων (proxy war), είτε σε γενικευμένη πολεμική σύγκρουση. Κάτω από το πρίσμα λοιπόν του νόμου της πτωτικής τάσης του μέσου ποσοστού κέρδους, διαφαίνεται η τεράστια σημασία που έχει η ιμπεριαλιστική εκμετάλλευση και επέκτασή της. Μειώνει τους ισχυρούς “κραδασμούς” και την σοβαρότητα της τάσης κατάρρευσης σε μία σειρά από ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες και κατ’ επέκταση του καπιταλισμού σε διεθνές επίπεδο, αυξάνοντας όμως παράλληλα τις εντάσεις και συγκρούσεις ανάμεσα στα κράτη, προβάλλοντας έτσι στο προσκήνιο μία από τις βασικές αντιφάσεις που διέπουν την παγκόσμια εξάπλωση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Η πυραμιδοειδής μορφή της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας

Από την άλλη, κανείς δε μπορεί να είναι σίγουρος – τουλάχιστον ανάμεσα στους ισχυρούς “παίχτες” – ποια θα είναι η έκβαση όταν τα πράγματα φτάσουν σε ανοιχτό πόλεμο. Οι αστικές τάξεις όμως όλων των χωρών προτιμούν να παίξουν το “χαρτί” του εθνικισμού και του θρησκευτικού σκοταδισμού μέσα στις μάζες, οδηγώντας τες στην κρεατομηχανή του πολέμου παρά να βρεθούν σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τους εκάστοτε ανταγωνιστές τους, πολλώ δε να αφήσουν τις συνέπειες κρισιακών φαινομένων στην οικονομία να οδηγήσουν σε συγκρουσιακές καταστάσεις στο εσωτερικό των χωρών τους (όξυνση ταξικής πάλης) και ενδεχομένως σε εξεγέρσεις ή και σε πλήρη ανατροπή τους. “Στο τέλος της ημέρας”, η εκάστοτε ηττημένη αστική τάξη θα καθίσει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων με την αντίστοιχη νικήτρια, για να ρυθμίσουν σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο αυτά που ήδη “αποφασίστηκαν” στο πολεμικό πεδίο, μεταφέροντας όλο το βάρος της ήττας στις εργαζόμενες μάζες. Ολόκληρη η ιστορία του καπιταλισμού είναι γραμμένη από αυτή ακριβώς την “διεθνική ταξική σύμπνοια” των αστών, μπροστά στο κίνδυνο μίας εξέγερσης ή επανάστασης των φτωχοδιάβολων αυτού του κόσμου.

Ασφαλώς η ανισομετρία στην ανάπτυξη – ή και συρρίκνωση – της οικονομίας, ιδιαίτερα σε μία περίοδο με επανειλημμένες κρίσεις (ειδικά από το 1973 και έπειτα) υποδηλώνει μια ρευστή κατάσταση σε τέτοιο βαθμό που οι εναλλαγές να εκπλήσσουν ακόμα και τους μεγάλους “παίχτες”. Σημαίνει ένα κόσμο όπου οι ενδοκαπιταλιστικοί ανταγωνισμοί με τη συνεχή εναλλαγή στο συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στα κράτη, δίνουν έναν εκρηκτικό, στην κυριολεξία, συνδυασμό.

Κατά την πρώτη περίοδο του μονοπωλιακού καπιταλισμού, από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τον Β΄ΠΠ, η αντιπαράθεση ανάμεσα σε συνασπισμούς κρατών αφορούσε σχηματισμούς με συγκρίσιμα επίπεδα οικονομικών ή/και στρατιωτικών δυνατοτήτων. Στην περίοδο που διανύουμε, ιδιαίτερα με την αυγή του νέου αιώνα, υφίσταται μία μεγάλη ανισότητα ακόμα και ανάμεσα στα ισχυρότερα κράτη. Μπορεί να γίνει λόγος για μία πυραμιδοειδή “ιεραρχία”, όπου μέχρι στιγμής οι Η.Π.Α. βρίσκονται στην κορυφή (κάτι το οποίο τείνει ολοένα και περισσότερο να αμφισβητείται από την Κίνα και όχι μόνο), ως εκείνος ο κρατικός σχηματισμός που μπορεί να επιβάλλει τις θελήσεις της αστικής του τάξης με μεγαλύτερη δυνατότητα. Στον αντίποδα, έχουμε πολύ αδύναμα κράτη που είτε βρίσκονται στην κατάσταση του προτεκτοράτου, είτε απλά αφήνονται να ελπίζουν σε μία “ευνοϊκότερη” μεταχείριση, έναντι φυσικά ανταλλαγμάτων. Η ενδιάμεση κατάσταση περιλαμβάνει έναν αρκετά μεγάλο αριθμό κρατών που είτε συμμετέχουν σε περιφερειακές ολοκληρώσεις (π.χ. Ε.Ε.), είτε συγκροτούν ad hoc συμμαχίες (π.χ. BRICS), με μίνιμουμ στόχο την διατήρηση και ενίσχυση της υφιστάμενης θέσης τους και μάλιστα την πλήρη ανατροπή της ισχύουσας “ισορροπίας” και αντικατάστασης των Η.Π.Α. και του δολαρίου στον ρόλο του διαμορφωτή

των διεθνών εξελίξεων.

Ιδιαίτερα η ραγδαία ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου αλλά και η αύξηση των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (μέσω του σύνθετου μηχανισμού αμφίδρομων μεταβιβάσεων αξίας) στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, έκανε ακόμα πιο ξεκάθαρη την ύπαρξη αρκετών χωρών στη θέση τόσο του υπό εκμετάλλευση, όσο και του εκμεταλλευτή. Μία κατάσταση δηλαδή όπου χώρες-θύματα της ιμπεριαλιστικής εκμετάλλευσης ασκούν και οι ίδιες ιμπεριαλιστική πολιτική έναντι άλλων λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών, αναδεικνύοντας τη σημασία της θεματικής του υπο-ιμπεριαλισμού στην κατανόηση της πυραμιδοειδούς μορφής του παγκόσμιου ιμπεριαλιστικού συστήματος.

Η μεγαλύτερη πηγή αστάθειας μπορεί να παραμένει η συνεχής προσπάθεια των Η.Π.Α. να εδραιώσουν την θέση τους, ο ενδοκαπιταλιστικός ανταγωνισμός όμως είναι στυγνός και δεν επιδέχεται παρερμηνειών.

«Ο κόσμος για πρώτη φορά είναι πια μοιρασμένος, έτσι που στο εξής θα γίνονται μόνο ξαναμοιράσματα, δηλαδή, πέρασμα κατεχόμενου εδάφους από τον ένα “κάτοχο” στον άλλο, και όχι αδέσποτου εδάφους σε “νοικοκύρη”.»

Αυτά έγραφε ο **Λένιν το 1916**. Από τότε η ανθρωπότητα, εκτός από το σύγχρονο του Λένιν μοίρασμα στον Α΄ΠΠ, έχει βιώσει τα επίσης μεγάλα ξαναμοιράσματα κατά τον Β΄ΠΠ και κατά τη μεγάλη ανακατάταξη σε οικονομικό και γεωπολιτικό επίπεδο που έφερε η κατάρρευση της ΕΣΣΔ και του πρώην ανατολικού μπλοκ, ενώ τα τελευταία είκοσι χρόνια λαμβάνει χώρα η σταδιακή προετοιμασία ίσως του μεγαλύτερου που θα έχει καταγραφεί στην Ιστορία.

Η πλασματική ευμάρεια του νέου σταδίου και η κρίση του 2008

Στην πρώτη φάση διεθνοποίησης του κεφαλαίου μετά τον Β΄ΠΠ, η διαδικασία αυτή αφορούσε κυρίως τον δυτικό κόσμο και ιδιαίτερα την Ευρώπη, την οποία προσπαθούν να “στηρίξουν” οι Η.Π.Α. (σχέδιο Μάρσαλ, συμφωνία Μπρέτον Γουντς), με στόχο την διατήρησή της σε οικονομικά βιώσιμη βάση ώστε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο ακριβώς εξεγέρσεων – ακόμη και επαναστάσεων, όπως είχε συμβεί στο τέλος του Α΄ΠΠ – με πολύ πιθανό αποτέλεσμα τον εναγκαλισμό με την ΕΣΣΔ ή και αργότερα με την Κίνηση των Αδεσμεύτων. Μετά την κρίση του 1973, η παραπάνω διαδικασία επιταχύνθηκε εντονότερα καθώς η ανάπτυξη διεθνών οικονομικών δραστηριοτήτων αποτελεί το μηχανισμό που αντirroπεί την πτώση του μέσου

ποσοστού κέρδους, όπως είδαμε και παραπάνω. Η πτώση της ΕΣΣΔ και του υπόλοιπου ανατολικού μπλοκ έδωσε ακόμα περισσότερο χώρο και μεγαλύτερη ταχύτητα σε αυτή τη διεθνοποίηση. Ταυτόχρονα όμως το σύστημα έγινε ακόμα πιο ασταθές.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80 παρατηρείται ιδιαίτερη ανάπτυξη, σε διεθνές επίπεδο, του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Ουσιαστικά αποτελεί μία "φυγή προς τα εμπρός" ως απάντηση στην κρίση του 1973, που ουσιαστικά δεν είχε ξεπεραστεί. Η ανάπτυξη αυτή βασίζεται στην ολοένα αυξανόμενη διαδικασία σχηματισμού πλασματικού κεφαλαίου, το οποίο αποτελεί ειδική κατηγορία του κεφαλαίου, στενά συνδεδεμένου με το τοκοφόρο. Στο 29ο κεφάλαιο του 3ου τόμου του Κεφαλαίου, ο Μαρξ αναλύει πώς το χρηματικό κεφάλαιο που δανείζεται με στόχο την χρήση του στην σφαίρα της παραγωγής και την απόσπαση υπεραξίας μπορεί να αυτονομηθεί παίρνοντας τη μορφή του χρέους (χρεόγραφα). Μπορεί δηλαδή ανεξάρτητα, να πουληθεί και να αγοραστεί έναντι κάποιας χρηματικής αξίας. Η συγκεκριμένη χρηματική αξία όμως εμπεριέχει ενδεχομενικότητα. Υπάρχει περίπτωση να αντιστοιχεί ή και να μην αντιστοιχεί στην "ικανότητα" του δανεισθέντος χρηματικού ποσού - που χρησιμοποιήθηκε ή θα χρησιμοποιηθεί στη σφαίρα παραγωγής - να "αποδώσει" αρκετή υπεραξία.

«Έτσι χάνεται, χωρίς να αφήσει ίχνη, κάθε σχέση με την πραγματική διαδικασία αξιοποίησης του κεφαλαίου, και εδραιώνεται η αντίληψη για το κεφάλαιο σαν ένα αυτοαξιοποιούμενο αυτόματο.» **(Κ. Μαρξ, 29ο κεφάλαιο, 3ος τόμος, Κεφάλαιο.)**

Το πλασματικό κεφάλαιο επομένως επιδρά πάνω στην πραγματικότητα και την παραμορφώνει, αποτελώντας ουσιαστικά ένα "στοίχημα" με το οποίο "τονώνεται" (ντοπάρεται) η κεφαλαιακή συσσώρευση. Και όπως γνωρίζουμε τα στοιχήματα άλλοτε κερδίζονται και άλλοτε χάνονται. Για την ακρίβεια, σε συνδυασμό με την πτωτική τάση του μέσου ποσοστού κέρδους, χάνονται πολύ συχνότερα από ότι κερδίζονται και αυτό καταγράφηκε από τη μεγάλη αύξηση της συχνότητας των χρηματοπιστωτικών κρίσεων τα τελευταία σαράντα χρόνια. Μία οικονομία που ολοένα και περισσότερο βασίζεται στο χρέος δε μπορεί να είναι διαρκής, ειδικά όταν μέρος αυτού του χρέους άρχισε από την δεκαετία του '80 να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση του βιοτικού επιπέδου. Αυτό είχε να κάνει τόσο με την προσπάθεια "παγώματος" των μισθών, όσο και με την επίπτωση των μειωμένων επενδύσεων μετά την κρίση του '73, ο συνδυασμός των οποίων έβαζε το καταναλωτικό χρέος στην καθημερινότητα εκατομμυρίων εργαζομένων. Με την σειρά του

το καταναλωτικό χρέος έπαιζε καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία ζήτησης για το παραγόμενο προϊόν, δίνοντας ώθηση στο βιομηχανικό κεφάλαιο να αυξήσει την προσφορά μέσα από την επέκταση της παραγωγής αλλά και μέσα από μαζική αξιοποίηση νέων τεχνολογιών. Μια τέτοια αναδιάρθρωση οδηγούσε ασφαλώς σε ανάγκη του βιομηχανικού κεφαλαίου σε ακόμα μεγαλύτερο τραπεζικό δανεισμό, με πρόσβαση και διασυνδέσεις ακόμα και πέρα από τα σύνορα. Η παραμόρφωση λοιπόν της πραγματικότητας εκφράστηκε μέσω της αυταπάτης της «μακράς ανοδικής φάσης» των παραγωγικών επενδύσεων, με αποτέλεσμα στην κρίση του 2008 αυτή η ψευδαίσθηση να καταρρεύσει με κρότο. Αυτό οδήγησε με την σειρά του τα κράτη σε ένα παρεμβατισμό που το μέγεθός του είχε να εκδηλωθεί από τον Β΄ΠΠ, κάτι το οποίο όμως δεν ήταν τόσο εύκολο στην εφαρμογή του σε αυτό το ήδη τόσο περίπλοκο διεθνοποιημένο περιβάλλον. Η συγκεκριμένη αντίφαση υπήρξε η αιτία πολιτικών κρίσεων στο εσωτερικό κάθε εθνικής αστικής τάξης και σκληρού ανταγωνισμού ανάμεσα σε κράτη, ακόμα και στο εσωτερικό σχηματισμών κρατών που υποτίθεται πως συνεργάζονταν.

Η κρίση του 2008, παρά το ότι ανήκει στις δομικές με καταλυτικές επιπτώσεις σε παγκόσμιο επίπεδο, δε μπορεί να ερμηνευθεί απλά ως μία επανάληψη του κραχ του 1929 – με κάποιους να βλέπουν μόνο ποσοτική διαφορά – ή κατ' άλλους ως μία αντίστοιχη του 1875, τηρουμένων των ιστορικών αναλογιών. Η κρίση του 2008 μπορεί να ιδωθεί ολοκληρωμένα καταρχήν πάνω στη βάση του καπιταλιστικού σταδίου που διατρέχει η παγκόσμια Ιστορία τις τελευταίες πέντε δεκαετίες. Η κύρια αιτία δεν παύει να εντοπίζεται στην πτώση του μέσου ποσοστού κέρδους. Το ουσιακό δηλαδή στοιχείο της ακολουθεί την κλασική μαρξιστική ανάλυση για τις κρίσεις υπερσυσσώρευσης, λειτουργώντας όμως πλέον σε ένα υψηλότερο επίπεδο «*της συνεχιζόμενης ανάπτυξης της κοινωνικής παραγωγικής δύναμης της εργασίας*»^[1], ενταγμένο σε ένα ολοκληρωτικό ρυθμιστικό πλαίσιο.

Η συσσώρευση κεφαλαίων χωρίς όμως παράλληλη επένδυσή τους λόγω αδυναμίας επικερδούς αξιοποίησής του (για την ακρίβεια αδυναμία αποκόμισης αποδεκτού ποσοστού κέρδους) είχε κάνει την εμφάνισή της ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '80. Η ύφεση του 2001-2002 έδωσε μία πρώτη "γεύση". Και εδώ όμως επιχειρήθηκε μία "φυγή προς τα εμπρός" μέσα από την διόγκωση της αγοράς ακινήτων και τα ενυπόθηκα δάνεια υψηλού κινδύνου. Ασφαλώς ένας τέτοιος στρουθοκαμηλισμός δε μπορεί παρά να έχει ως αποτέλεσμα την εκδήλωση της ήδη υποβόσκουσας κρίσης ελαφρώς ετεροχρονισμένα.

Η εκδήλωση της συγκεκριμένης ιστορικής κρίσης έλαβε χώρα σε ένα περιβάλλον ευλύγιστων μορφών εργασίας με αυξημένο το ποσοστό εκμετάλλευσης και παράλληλα ελάχιστη δυνατότητα κριτικής και αμφισβήτησης – πολλώ δε ύπαρξης ισχυρού εργατικού κινήματος –

μέσα από τις πολυειδικευόμενες κατηγορίες εργασίας αποσπασματικού χαρακτήρα (κατακερματισμός γνωστικού αντικειμένου). Ταυτόχρονα, συντελέστηκε στο έδαφος ενός ιδιαίτερα αυξημένου επιπέδου συγκεντροποίησης του κεφαλαίου μέσω αλληπάλληλων συγχωνεύσεων και εξαγορών, αναδεικνύοντας την βαρύνουσα σημασία μορφή των Πολυεθνικών Πολυκλαδικών Μονοπωλίων, κάτι το οποίο επιβεβαιώνει τόσο την διατυπωμένη από τον Μαρξ τάση συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, όσο και την άποψη του Λένιν αναφορικά με το ότι *«οι κρισιακές τάσεις που γεννούν την ανάγκη μετασχηματισμών επιτάσσουν για το παροδικό ξεπέρασμά τους την αύξουσα κοινωνικοποίηση της καπιταλιστικής οικονομίας, δηλαδή δομές και σχέσεις μεγαλύτερου συντονισμού και ρύθμισης των κατά βάση αυτόνομων, ανεξάρτητων και άναρχων καπιταλιστικών ιδιωτικών δραστηριοτήτων.***[2]**»

Η όλη εικόνα συμπληρώνεται από τις δυσκολίες για το κεφάλαιο στην παραγωγή υπεραξίας αλλά και στην πραγμάτωσή της, στην πώληση δηλαδή των παραχθέντων προϊόντων. Από τη μία η μειωμένη αναλογία του μεταβλητού κεφαλαίου (αξία εργασιακής δύναμης ή εργατικό κόστος) σε σχέση με το σταθερό (αξία των μέσων παραγωγής) σε αρκετούς πλέον κλάδους αφήνει μικρά περιθώρια απομύζησης περισσότερης υπεραξίας τόσο λόγω των ήδη συμπίεσμένων μισθών, όσο και της σχετικής μείωσης στον αριθμό εργαζομένων λόγω της αντικατάστασής τους ολοένα και περισσότερο από τις μηχανές. Από την άλλη η προαναφερθείσα συμπίεση των αμοιβών της μισθωτής εργασίας, σε συνδυασμό με τον περιορισμό του δανεισμού για καταναλωτικές ανάγκες μετά την κρίση, δυσχεραίνει σε μεγάλο βαθμό την πώληση των παραχθέντων προϊόντων.

Δεκαπέντε χρόνια μετά είναι κάτι παραπάνω από εμφανές το πεπερασμένο των δυνατοτήτων του συστήματος να “καλιμπραριστεί”. Παρά την καταστροφή μεγάλου μέρους κεφαλαίων κατά την πρώτη περίοδο της κρίσης, παρά τις μειώσεις μισθών με αποτέλεσμα την καταβράθρωση κάτω από το όριο της φτώχειας εκατομμυρίων της εργατικής τάξης και την παράλληλη φτωχοποίηση και προλεταριοποίηση μεγάλης μερίδας της μεσαίας τάξης, το καπιταλιστικό σύστημα δεν έχει καταφέρει να “ορθοποδήσει” ούτε σπιθαμή. Το μόνο που έχει καταφέρει είναι η απίστευτη διόγκωση του Παγκόσμιου Χρέους σε συνδυασμό με στασιμοληθωριστικές τάσεις, ένα κύμα ακρίβειας που τινάζει καθημερινά στον αέρα τον προϋπολογισμό κάθε μισθωτού, ανεργία που καλπάζει και αυξανόμενη μετανάστευση από την περιφέρεια προς το κέντρο. Και αυτά αναφορικά με ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες ή αναδυόμενες οικονομίες. Οι χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου βρίσκονται ακόμα βαθύτερα στο φάσμα της πείνας, της προσφυγιάς και της ανθρωπιστικής κρίσης. Οι ήδη εμφανείς αλλά και υποβόσκουσες ανταγωνιστικές τάσεις φτάνουν πλέον σε συγκρουσιακά επίπεδα και αυτή τη φορά η κατάρρευση του πολιτισμού και το πτωχόρισμα της

ανθρωπότητας δεν αποτελεί το μοναδικό εσχατολογικό σενάριο.

Ο ιμπεριαλισμός δεν αποτελεί χαρακτηριστικό της πολιτικοοικονομικής έκφρασης μόνο του μονοπωλιακού σταδίου του καπιταλισμού ή του νεότερου που διανύουμε σήμερα. Είναι άρρηκτα δεμένος από την αρχή της επέκτασης του καπιταλιστικού συστήματος σε διεθνές επίπεδο τόσο με την επικράτηση πάνω στις αποικίες, όσο και ως έκφραση των ενδοκαπιταλιστικών αντιθέσεων, λαμβάνοντας τρομακτικές διαστάσεις με το ξέσπασμα δομικών κρίσεων και την εκ βάθρων καταστροφή και ανακατανομή κεφαλαίων παγκόσμια. Αυτό το τόσο περίπλοκο διεθνοποιημένο περιβάλλον αποτελεί απότοκο των δύο μακροπρόθεσμων τάσεων που έχουν επισημανθεί από τον Μαρξ, της πτωτικής τάσης του μέσου ποσοστού κέρδους και της τάσης συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, οι οποίες λειτουργώντας συνδυαστικά και σε αλληλεπίδραση οδηγούν νομοτελειακά σε αύξηση των συγκρούσεων ανάμεσα στα κράτη. Ο ψευτοπασιφισμός της λεγόμενης “παγκοσμιοποίησης” έχει δείξει σήμερα περισσότερο από ποτέ άλλοτε, όχι απλώς τα όρια του, αλλά το ψευδεπίγραφο των προσδοκιών που καλλιέργησε.

Ο νέος κύκλος μίας παλιάς ιστορίας

Γίνεται αντιληπτό πως για το πλήρως διεθνοποιημένο καπιταλιστικό σύστημα καθίσταται αδύνατη η πραγματοποίηση ισορροπίας. Αποτελεί εγγενή του τάση η εκδήλωση συγκρουσιακών φαινομένων από την αυγή της ύπαρξής του. Διανύουμε περίοδο τρομακτικής αστάθειας, με σημαντική μείωση του μεγέθους της “πίτας” μετά την κρίση του 2008, για τους μεγάλους – και μικρούς – “παίχτες”, ενώ ο αγώνας για αυτήν ακριβώς την “πίτα” αποτελεί για ορισμένους από αυτούς υπαρξιακό ζήτημα.

Σε αυτό το φόντο μπορούν να ιδωθούν πιο καθαρά όλες οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις των τελευταίων τριάντα χρόνων. Από τους νατοϊκούς βομβαρδισμούς της Σερβίας και την εισβολή των Η.Π.Α. και των συμμάχων τους σε Ιράκ και Αφγανιστάν μέχρι την σύγκρουση συμφερόντων των γαλλικών, ιταλικών, ρωσικών και τουρκικών κεφαλαίων στη Λιβύη και από την διεκδίκηση της ευρύτερης περιοχής του Σαχέλ από γαλλικά, αμερικάνικα και κινέζικα κεφάλαια μέχρι τις στρατιωτικές επεμβάσεις της Ρωσίας σε εδάφη της πρώην ΕΣΣΔ, που θεωρούνται ζώνη άμεσων συμφερόντων της όπως το Τατζικιστάν, η Μολδαβία (περίπτωση Υπερδνειστερίας), η Γεωργία (περιπτώσεις Απχαζίας και Νότιας Οσετίας) και πιο πρόσφατα Καζακστάν και φυσικά Ουκρανία. Ενώ από την προσπάθεια προώθησης των συμφερόντων του γαλλικού κεφαλαίου σε Ανατολική Μεσόγειο και Μ. Ανατολή, με αποτέλεσμα τη σύγκρουση του με αμερικάνικα κεφάλαια, μέχρι την αύξηση της επιρροής του κινέζικου κεφαλαίου εκτός από την υποσαχάρια Αφρική (η Κίνα εγκαινίασε το 2017, στο Τζιμπουτί, την πρώτη της

υπερπόντια ναυτική βάση) στη νότια Αφρική (Αγκόλα, Τανζανία, Ζάμπια) και τη Λατινική Αμερική, αλλά και την σημαντική επιρροή πλέον του Ιράν σε Ιράκ και Λίβανο, γίνεται κατανοητή η πολυπολικότητα του σύγχρονου κόσμου. Μία πολυπολικότητα κεφαλαίων και κατ' επέκταση κρατικών μηχανισμών που καλούνται να επιβάλουν κάθε φορά τα διαφορετικά συμφέροντα που υπαγορεύονται από αυτά ακριβώς τα κεφάλαια.

Τον Απρίλη του 1915 η Ρόζα Λούξεμπουργκ αναφερόμενη στον ιμπεριαλισμό έγραφε μεταξύ άλλων:

«Είναι από την ίδια του τη φύση ένα διεθνές φαινόμενο, ένα αδιάσπαστο σύνολο που δε μπορούμε να το κατανοήσουμε παρά μόνο μέσα στις αμοιβαίες σχέσεις απ' τις οποίες καμία χώρα δε θα μπορούσε να εξαιρεθεί.»

Σήμερα τα λόγια αυτά αντηχούν δυνατότερα μέσα στην πολεμική κλιμάκωση ανά την υφήλιο.

Ο ρόλος του κράτους του Ισραήλ δεν είναι ανεξάρτητος από την πολιτική που ακολούθησε η Μ. Βρετανία στη Μ. Ανατολή ήδη από τον Α΄ΠΠ, και κατόπιν και μέχρι σήμερα οι Η.Π.Α. αντίστοιχα. Ο πόλεμος στην Ουκρανία δεν αφορά μόνο το ουκρανικό και ρωσικό κεφάλαιο όταν το πρώτο λαμβάνει γιγάντια παροχή σε πολεμικό υλικό και στρατιωτικούς συμβούλους από Η.Π.Α., Ε.Ε. και ΝΑΤΟ, ενώ το δεύτερο βρήκε τεράστια υποστήριξη στο κινεζικό κεφάλαιο μέσα από την ανακατεύθυνση της οικονομίας του και επομένως και το ξεπέρασμα των οικονομικών κυρώσεων του δυτικού στρατοπέδου. Η αναπροσαρμογή της πολιτικής των Η.Π.Α. απέναντι στη Βενεζουέλα, μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του Γκουαϊδό (οργανωμένο από τις ίδιες τις Η.Π.Α.) έχει άμεση σχέση με την επέκταση της επιρροής του κινέζικου και ρωσικού κεφαλαίου στη Λατινική Αμερική, ενώ η στρατιωτική στήριξη του καθεστώτος Άσαντ στη Συρία από το ρωσικό κεφάλαιο αποτελεί λογικότατη συνέχεια της οικονομικής σχέσης των δύο κρατών όπως αποτυπώνεται στο δικαίωμα εξόρυξης των υδρογονανθράκων της συριακής ΑΟΖ σε ρωσικά κεφάλαια, στην πώληση όπλων της ρωσικής πολεμικής βιομηχανίας στη Συρία καθώς και στη δραστηριοποίηση ρωσικών μονοπωλίων της βιομηχανίας καυσίμων, τροφίμων κ.λπ. στο συριακό έδαφος.

Το μεσανατολικό ζήτημα αποτελεί ακόμα και σήμερα έδαφος εργαλειοποίησης για τις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες που έχουν είτε άμεσα, είτε έμμεσα συμφέροντα στην περιοχή. Η γενοκτονία των Παλαιστινιακού λαού, που πραγματοποιείται σήμερα

κυριολεκτικά μπροστά στα μάτια ολόκληρης της ανθρωπότητας, αποτελεί συνέχεια του ανατολικού ζητήματος των αρχών του 20ου αιώνα. Από την εποχή που η Μ. Βρετανία προσπαθούσε να εκμεταλλευθεί την παραπαίουσα κατάσταση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, συμμάχου τότε της Γερμανίας στον Α΄ΠΠ, χρησιμοποιώντας κάθε μέσο και συνδιαλλαγή και με το σιωνιστικό ρεύμα στην Ευρώπη, μέχρι την ανοιχτή υποστήριξη στη δημιουργία του τεχνητού κράτους του Ισραήλ και από τις Η.Π.Α. αλλά και από την πρώην ΕΣΣΔ, η μοίρα του Παλαιστινιακού λαού είναι γραμμένη από συνεχείς σφαγές, εκτοπίσεις, κατοχή και καθεστώς απαρχαίνι.

Η σημασία της ύπαρξης του κράτους του Ισραήλ, αρχικά για τα συμφέροντα του βρετανικού κεφαλαίου και αμέσως μετά για τα αντίστοιχα του αμερικανικού μέχρι σήμερα, μπορεί να γίνει αντιληπτή καταρχάς στη βάση ύπαρξης ενός στρατηγικού εταίρου, σε μεγάλο βαθμό ελεγχόμενου, στη διασφάλιση πρόσβασης στα πετρέλαια του Περσικού Κόλπου. Τα αμερικανικά κεφάλαια της βιομηχανίας καυσίμων αποκόμισαν τεράστια κέρδη κατά την διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα και μέχρι τις μέρες μας, εκμεταλλευόμενα τόσο τις ενδοαραβικές αντιπαραθέσεις, όσο και τις αλλαγές στην ισορροπία δυνάμεων της περιοχής με κύριο μοχλό πίεσης το κράτος του Ισραήλ. Παράλληλα ο έλεγχος της Μ. Ανατολής όχι μόνο εξασφαλίζει ενεργειακή επάρκεια για τις Η.Π.Α., αλλά αφορά άμεσα και τον εφοδιασμό πετρελαίου και φυσικού αερίου περιφερειακών ανταγωνιστών της όχι μόνο σχετικά με τον άξονα Ρωσίας-Ιράν-Κίνας, αλλά και ως μέτρο άσκησης πίεσης σε συμμάχους της όπως η Ε.Ε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του λεγόμενου «Αγωγού Φιλίας» – αγωγού φυσικού αερίου από το Ιράν με κατεύθυνση τη δυτική Ευρώπη διερχόμενο από Βαγδάτη, Δαμασκό και Βηρυτό – ανταγωνιστικού στον αντίστοιχο από το Κατάρ με διέλευση από Σ. Αραβία, Ιορδανία, Συρία και Τουρκία. Η υποστήριξη από Ρωσία στην υλοποίηση του πρώτου αγωγού και των Η.Π.Α. αντίστοιχα στον δεύτερο έχει άμεση σχέση και με τον εμφύλιο στη Συρία και την ανάπτυξη του ISIS. Ο υποστηριζόμενος από τις Η.Π.Α. αγωγός του Κατάρ αποτελούσε ανταγωνιστικό πόλο για τα ρωσικά κεφάλαια στα μερίδια των ευρωπαϊκών αγορών καθώς ο ιρανικός αγωγός θα λειτουργούσε συμπληρωματικά στο ρωσικό ενεργειακό πλάνο, ενώ η εμπλοκή ρωσικών κεφαλαίων τόσο στην κατασκευή του όσο και στον εκσυγχρονισμό των λιμανιών και διυλιστηρίων στα οποία θα κατέληγε, καθιστούσε το πλάνο του Ιράν αρκετά ελεγχόμενο. Το Ισραήλ ως επίσης βασικός “παίχτης” στο ενεργειακό της Μ. Ανατολής με τα ανακαλυφθέντα κοιτάσματα φυσικού αερίου στο Λεβιάθαν το 2010 – καθώς και άλλα μετέπειτα στην ευρύτερη ζώνη μέχρι τα ανοιχτά της νότιας Γάζας – και τις συμφωνίες με Κύπρο και Τουρκία, υπήρξε εξαρχής αντίθετο στην υλοποίηση του «Αγωγού Φιλίας».

Μέσα σε αυτό το συνεχώς μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον γίνεται φανερή η ανάγκη

διατήρησης πιστών συμμάχων για τις Η.Π.Α. και κατ' επέκταση η αδιαπραγμάτευτη υποστήριξη του κράτους του Ισραήλ, στο οποίο ασφαλώς θα προτιμούσαν να μην υφίσταται Παλαιστινιακό "πρόβλημα". Ένα "πρόβλημα", που ομοίως θα προτιμούσαν να μην υπάρχει αρκετές από τις χώρες της περιοχής όπως η Σ. Αραβία, η Αίγυπτος, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και η Ιορδανία στα πλαίσια της εξομάλυνσης των σχέσεων τους με το κράτος του Ισραήλ. Ταυτόχρονα το Ιράν έχει ήδη εισέλθει στους BRICS, ενώ έχουν εξομαλυνθεί οι σχέσεις του με τη Σ. Αραβία, η οποία επίσης μαζί με Αίγυπτο και Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα εντάσσεται στους BRICS το 2024. Για τις μεγαλύτερες λοιπόν χώρες της Μ. Ανατολής γίνεται ένας "αγώνας δρόμου" προσεταιρισμού τους τόσο από τις Η.Π.Α. και τους συμμάχους τους, όσο και από τον άξονα Ρωσίας-Κίνας.

Το κινεζικό κεφάλαιο, είτε εξολοκλήρου ιδιωτικό είτε μέσω συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, έχει επιδοθεί τις τελευταίες δεκαετίες σε μία επέκταση της εκμετάλλευσης πλουτοπαραγωγικών πηγών σχετιζόμενων με τις λεγόμενες «σπάνιες γαίες», οι οποίες απαιτούνται για την παραγωγή ημιαγωγών και ηλιακών συλλεκτών, κοινώς τη βάση των προϊόντων νέων τεχνολογιών καθώς και της ενεργειακής μετάβασης. Εκτός από τα μεγάλα αποθέματα στο κινέζικο έδαφος, τα κινεζικά μονοπώλια "βάζουν χέρι" στα αντίστοιχα της αφρικανικής ηπείρου, ελέγχοντας αρκετά κράτη της με υπέρογκο χρέος μέσω του τεράστιου δανεισμού τους. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες η Κίνα έχει καταστεί ο μεγαλύτερος πιστωτής της Αφρικής. Παράλληλα προχωρά σε άμεση εξαγορά ορυχείων κοβαλτίου, λιθίου, κασσιτέρου και ταντάλιου σε μία σειρά από χώρες όπως το Κονγκό, η Ζιμπάμπουε και η Ναμίμπια. Εφαρμόζει τόσο πολιτική Διεθνών Επενδύσεων Χαρτοφυλακίου, όσο και πολιτική Άμεσων Ξένων Επενδύσεων, ενώ τα προϊόντα της έχουν κατακλύσει την διεθνή αγορά. Το κλείσιμο μάλιστα συμφωνιών διαχείρισης μεγάλων λιμανιών με περισσότερους από 30 τερματικούς σταθμούς εμπορευματοκιβωτίων μόνο στην Ευρώπη, συμπληρώνει ένα μεγάλο μέρος από το παζλ της ιμπεριαλιστικής πολιτικής του κινέζικου κεφαλαίου.

Ένας άλλος "σταθμός" για τα κινέζικα μονοπώλια ήταν η Ουκρανία, τουλάχιστον μέχρι την ρωσική εισβολή τον Φεβρουάριο του 2022. Το 40% του κεντρικού οδικού δικτύου της Ουκρανίας ανακαινίστηκε και κατασκευάστηκε μέσα σε δύο χρόνια, όπως ανακοινώθηκε τον Δεκέμβριο του 2021, χρηματοδοτούμενο σε μεγάλο βαθμό από κινέζικα κεφάλαια. Από την άλλη οι ουκρανικοί σιδηρόδρομοι διαδραμάτιζαν καίριο ρόλο στις διαδρομές που χρησιμοποιούσε το κινέζικο κεφάλαιο για τη μεταφορά των προϊόντων του με στόχο την ακόμα μεγαλύτερη διείσδυσή του στην Ε.Ε. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ουκρανικοί σιδηρόδρομοι συνδέονταν με τους σιδηροδρόμους της Ρωσίας, Λευκορωσίας, Μολδαβίας, Πολωνίας, Ρουμανίας, Σλοβακίας, Ουγγαρίας, με 40 διεθνείς σιδηροδρομικές διασταυρώσεις, ενώ εξυπηρετούσε 18 ουκρανικά λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και της Θάλασσας του

Αζόφ. Η οικονομική διείσδυση των κινεζικών κεφαλαίων στην Ουκρανία συμπληρώνεται με την μετατροπή τους στο δεύτερο μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο της Ουκρανίας (περίπτωση «ευρείας άνισης ανταλλαγής») αλλά και με την προσπάθεια πλήρους εξαγοράς του γίγαντα της ουκρανικής αεροδιαστημικής και πολεμικής βιομηχανίας, της εταιρείας Motor Sich, (περίπτωση «Άμεσων Ξένων Επενδύσεων»), επιχειρώντας ταυτόχρονα αξιοποίηση αυτής της πολύτιμης πηγής τεχνογνωσίας για το πρόγραμμα της κινέζικης πολεμικής βιομηχανίας, καθώς η εν λόγω εταιρεία είχε πρόσβαση στα τεχνικά αρχεία του ρωσικού (πρώην σοβιετικού) ομίλου της Ivchenko Progress βάσει συμφωνίας που έλαβε χώρα το 2005. Ήδη από το 2016 η κινέζικη εταιρεία Beijing Skyrizon Aviation είχε αποκτήσει μετοχές της Motor Sich της τάξης του 45% και προχωρούσαν στην εξαγορά συνεχώς νέων μετοχών. Φυσικά οι Η.Π.Α. άσκησαν πιέσεις ώστε αυτή η προσπάθεια να ματαιωθεί, επιβάλλοντας το “πάγωμα” της εξαγοράς όταν τον Απρίλιο του 2018 πράκτορες της Υπηρεσίας Ασφαλείας της Ουκρανίας εισέβαλαν στα κεντρικά γραφεία της Motor Sich για οικονομικό έλεγχο, ανοίγοντας ποινική έρευνα.

Αναφορικά με τον κοινωνικοοικονομικό σχηματισμό στην Κίνα και το ρόλο του ΚΚΚ, πρέπει να επισημανθεί, έστω παρεκβατικά, ότι η σημερινή πραγματικότητα συνηγορεί στην πραγματοποίηση μίας ελεγχόμενης πλήρους παλινόρθωσης των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, με χρονική έναρξη την δεκαετία του '70. Οι ολοένα και περισσότερες ιδιωτικοποιήσεις, ολικές ή μερικές (με διατήρηση κρατικής ιδιοκτησίας σε μέρος της επιχείρησης), οι συμπράξεις ή/και κοινοπραξίες ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, μα ιδιαίτερα η δυνατότητα όχι μόνο αγοραπωλησίας των ιδιωτικών επιχειρήσεων, αλλά και μεταβίβασης του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στην επόμενη γενιά, έχουν ήδη δημιουργήσει μία ακμάζουσα αστική τάξη, η οποία δρα και λειτουργεί εντός και εκτός του κομματικού μηχανισμού. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις εκατομμυριούχων και δισεκατομμυριούχων μελών του ΚΚΚ. Μπορεί ο καθένας να φανταστεί το βαθμό επιρροής του μεγάλου και μεσαίου κεφαλαίου στην χάραξη της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής του κινεζικού κράτους. Η κινέζικη αστική τάξη επομένως, η οποία σε μεγάλο βαθμό έχει προέλθει από την κομματική και κρατική γραφειοκρατία, έχει επιλέξει ως πολιτειακή μορφή οργάνωσης του αστικού κράτους ένα μονοκομματικό καθεστώς, για την ακρίβεια την συνέχισή του.

Από την άλλη η Ρωσία, έχοντας μία αστική τάξη που αναπτύσσεται στα ερείπια της ΕΣΣΔ και εμφανίζεται σταδιακά ενδυναμωμένη μετά τις αρχές του 2000, πέραν των πολεμικών επιχειρήσεων σε μία σειρά από χώρες, εφαρμόζει επίσης την τακτική των «Διεθνών Επενδύσεων Χαρτοφυλακίου» αλλά και των «Άμεσων Ξένων Επενδύσεων». Μαζί με την Κίνα, την Ιαπωνία, τη Γαλλία και τη Γερμανία συμπληρώνει την πρώτη πεντάδα μεταξύ των πιστωτών των αναπτυσσόμενων χωρών, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα. Χώρες όπως η

Λευκορωσία, Ουκρανία, Μπαγκλαντές, Βενεζουέλα, Ινδία, Βιετνάμ, Υεμένη, Αφγανιστάν, Σερβία και Συρία αποτελούν τους πρώτους δέκα χρεώστες της Ρωσίας. Επίσης μέσω του μονοπωλιακού κολοσσού Gazprom και των θυγατρικών του αλλά και της Lukoil, έχει ισχυρή παρέμβαση σε χώρες της ΚΑΚ, της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής και της Μ. Ανατολής όπως το Ιράν και η Συρία. Ο κύκλος των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων της συμπληρώνεται με τη δραστηριοποίηση των ρωσικών μονοπωλίων στις κατασκευές πυρηνικών σταθμών σε μία σειρά από χώρες όπως το Ιράν, η Αίγυπτος, η Τουρκία, η Ινδία, η Ουγγαρία, η Κίνα, το Μπαγκλαντές, η Φινλανδία, η Αρμενία, η Νιγηρία και το Ουζμπεκιστάν, αλλά και σε κατασκευές άλλων υποδομών στις παραπάνω χώρες.

Ιδιαίτερα στην ουκρανική αγορά τα ρωσικά μονοπώλια μέχρι το 2014 κατείχαν τη μερίδα του λέοντος, φυσικά μέσω διακρατικών συμφωνιών που τις εξασφάλιζαν οι σε μεγάλο βαθμό φιλορωσικές κυβερνήσεις του Κιέβου. Ο τομέας της ενέργειας, τόσο αναφορικά με το φυσικό αέριο όσο και με το πυρηνικό πρόγραμμα της Ουκρανίας, αποτελεί κεντρική μεταβλητή στις σχέσεις Ρωσίας-Ουκρανίας και φυσικά Ρωσίας-Ε.Ε. Για την λειτουργία των 15 πυρηνικών αντιδραστήρων (σοβιετικής κατασκευής) από την εθνική εταιρεία ηλεκτρικής ενέργειας της Ουκρανίας Energoatom, μέχρι το 2005 ήταν άμεσα εμπλεκόμενα καθ' ολοκληρία ρωσικά κεφάλαια, τόσο για την τροφοδότηση σε πυρηνικό καύσιμο, όσο και στην διαχείριση των πυρηνικών αποβλήτων, που παραδίδονταν στην Ρωσία για αποθήκευση. Γίνεται αντιληπτή η στρατηγικής σημασίας συμφωνία για το ρωσικό κεφάλαιο, καθώς το 55% περίπου της ηλεκτρικής ενέργειας της Ουκρανίας παράγεται από τους 15 πυρηνικούς αντιδραστήρες, ενώ τα πυρηνικά καύσιμα που χρησιμοποιούνται είναι 100% εισαγόμενα. Το 2005 αμερικανικά κεφάλαια (Westinghouse Electric Company) συνάπτουν συμφωνία με το ουκρανικό κράτος για παροχή μέρους των πυρηνικών καυσίμων, προκαλώντας τον χειμώνα του 2006 το εμπάργκο καυσίμων (φυσικό αέριο) της Ρωσίας προς την Ουκρανία αλλά και την Ε.Ε., κάτι το οποίο επαναλήφθηκε και το χειμώνα του 2009, αναδεικνύοντας για μία ακόμη φορά τη σημασία για το ρωσικό κεφάλαιο της ενεργειακής εξάρτησης της Ε.Ε. από τους ρωσικούς φυσικούς πόρους αλλά και της ουκρανικής οικονομίας ως βασική διαμετακομιστική οδό του ρωσικού φυσικού αερίου προς την Ευρώπη. Το 2010 η Energoatom υπέγραψε μακροπρόθεσμη σύμβαση προμήθειας πυρηνικού καυσίμου με ρωσικά κεφάλαια (TVEL), ενώ μία παράλληλη συμφωνία της TVEL με την ουκρανική Nuclear Fuel περιλάμβανε την κοινοπραξία τους για την κατασκευή πυρηνικού σταθμού και συγκροτημάτων καυσίμου. Μέχρι το 2015 και παρά την προσάρτηση της Κριμαίας από την Ρωσία το 2014, η τελευταία συνέχιζε να προμηθεύει τους ουκρανικούς πυρηνικούς σταθμούς με το 95% της κατανάλωσης καυσίμου.

Από τότε σταδιακά το ουκρανικό κράτος μείωσε την εξάρτησή του από τα ρωσικά κεφάλαια

αυξάνοντας παράλληλα τη συνεργασία του με τα αμερικανικά της Westinghouse Electric Company. Μέχρι το 2019 το μερίδιο του ρωσικού πυρηνικού καυσίμου είχε ήδη μειωθεί στο 57%, ενώ καθίστατο πρωταρχικός στόχος μέχρι το 2021 να έχει απεξαρτηθεί πλήρως από το ρωσικό πυρηνικό καύσιμο, με παράλληλη πλήρη εξάρτηση από το αμερικανικό. Συγχρόνως, η Energoatom ολοκλήρωσε νέα κατασκευή υποδομής φύλαξης πυρηνικών αποβλήτων στο Τσερνόμπιλ το 2020, στερώντας από τα ρωσικά κεφάλαια και αυτό τον τομέα. Λαμβάνοντας υπόψη και την έντονη δραστηριοποίηση ρωσικών κεφαλαίων και στη βαριά ουκρανική βιομηχανία – που είναι κυρίως ανεπτυγμένη στο ανατολικό τμήμα της χώρας – γίνεται αντιληπτή η αντίθεση στην ένταξη της Ουκρανίας στην Ε.Ε. (όπως εκφράστηκε και μέσα από την κυβέρνηση Γιανουκόβιτς), από την στιγμή που βασικό αποτέλεσμα από κάτι τέτοιο θα ήταν η σε μεγάλο βαθμό αποβιομηχανοποίηση της και η ριζική αλλαγή του θεσμικού πλαισίου μέσα στο οποίο λειτουργούσαν μέχρι τότε τα ρωσικά κεφάλαια με αντίστοιχα συνεργαζόμενα ουκρανικά. Ταυτόχρονα, η διαχρονικά σχεδόν απροκάλυπτη επέμβαση των Η.Π.Α. στην περίπτωση του Nord Stream, αλλά και η κατά πάσα πιθανότητα άμεση εμπλοκή τους στην πραγματοποιηθείσα δολιοφθορά στον εν λόγω αγωγό φυσικού αερίου το 2022, αναδεικνύουν για ακόμα μία φορά τη σημασία του ενεργειακού ζητήματος και τα διακυβεύματα γύρω από αυτό.

Στόχος του αμερικάνικου παρεμβατισμού ήταν κατ' αρχάς η διάσπαση τόσο της ενεργειακής συμμαχίας Ε.Ε.-Ρωσίας, ειδικά αναφορικά με το γερμανικό κεφάλαιο, όσο και ο φραγμός στην περαιτέρω εξάπλωση και διεύρυνση του κινεζικού κεφαλαίου στην κοινή ευρωπαϊκή αγορά αλλά και η ανάσχεσή του στην πρόσβαση σε τεχνογνωσία που θα του επέτρεπε ποιοτικό άλμα στον τομέα της πολεμικής του βιομηχανίας. Η εισβολή των ρωσικών στρατευμάτων στην Ουκρανία οδήγησε την Ε.Ε. στην ριζική και ραγδαία αλλαγή της στρατηγικής συμμαχίας της τελευταίας με τα ρωσικά κεφάλαια στον ενεργειακό τομέα. Η Ε.Ε. σήμερα είναι σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη από το αμερικανικό σχιστολιθικό φυσικό αέριο (αρκετά ακριβότερο από το ρωσικό), αναγκασμένη να ακολουθεί ακόμα πιο πιστά το αμερικανικό άρμα μέσω του ΝΑΤΟ, αυξάνοντας σημαντικά τις πολεμικές δαπάνες. Παράλληλα η δραστηριοποίηση των κινεζικών κεφαλαίων στους νευραλγικούς τομείς της ουκρανικής οικονομίας “πάγωσαν”, κάτι που έγινε και σε μία σειρά άλλες συμφωνίες με την Ε.Ε., κάτω από την αμερικανική πίεση (Μάιος 2021).

Ο πόλεμος στην Ουκρανία αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα όχι μόνο σύγκρουσης κεφαλαίων για τον έλεγχο αγορών με επέκταση της ιμπεριαλιστικής εκμετάλλευσης, αλλά και ως ένας κρίκος στρατηγικών επιλογών αποδυνάμωσης και φθοράς του αντιπάλου σε μία ιστορική εποχή που η γενικευμένη πολεμική σύγκρουση, λόγω της κατοχής πυρηνικού οπλοστασίου από μία σειρά από χώρες, δε μπορεί να αποτελεί άμεση επιλογή παρά την

εργαλειοποίηση της απειλής χρήσης τους. Σίγουρα όμως κανείς δε μπορεί να αποκλείσει και το αντίθετο σενάριο, ιδιαίτερα από την στιγμή που έχει υλοποιηθεί παραγωγή “ελεγχόμενων” πυρηνικών όπλων. Η ανθρωπότητα βρίσκεται πραγματικά στην “κόψη του ξυραφιού”. Οι ελπιδοφόρες και μεγάλες κινητοποιήσεις καταδίκης της γενοκτονίας των Παλαιστινίων από το Ισραηλινό κράτος σε μία σειρά από χώρες σε όλο τον κόσμο σηματοδοτούν μία ποιοτική διαφορά, η οποία όμως χωρίς παράλληλη σύνδεση με συγκεκριμένα ανατρεπτικά προτάγματα στο εσωτερικό κάθε χώρας, κινδυνεύει για μία ακόμη φορά να μείνει στα στενά όρια του φιλειρηνικού κινήματος.

Ο φασισμός δεν έρχεται από το μέλλον και γιατί δεν μας σώζουν οι μύθοι...

Ήδη από την κρίση του 2008 (σε κάποιες χώρες ακόμα νωρίτερα), το εθνικό κεφάλαιο έχει επαναφέρει στο προσκήνιο ως στρατηγική επιλογή διακυβέρνησης την υιοθέτηση μεγάλου μέρους της ακροδεξιάς-φασιστικής ατζέντας και πρακτικής ως μέσο ελέγχου των μαζών.

«Η μεγαλοαστική τάξη, που αποτελεί μία ελάχιστη μερίδα του έθνους, δεν μπορεί να κρατηθεί στην εξουσία αν δεν στηρίζεται στη μικροαστική τάξη της πόλης και της υπαίθρου, δηλαδή στα απομεινάρια των παλιών μεσαίων στρωμάτων και στις μάζες που αποτελούν σήμερα τα νέα μεσαία στρώματα. Στην τωρινή περίοδο αυτό το στήριγμα παίρνει δύο κύριες μορφές, πολιτικά ανταγωνιστικές, αλλά ιστορικά συμπληρωματικές: τη σοσιαλδημοκρατία και το φασισμό.»

Αυτά έγραφε ο **Λέων Τρότσκι** το Σεπτέμβριο του **1930**. Αν θυμίζουν κάτι από το σήμερα, ορθώς το θυμίζουν. Σε μία σειρά από χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου, της Ασίας αλλά και της Βόρειας και Νότιας Αμερικής, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία ολοένα και μεγαλύτερη στροφή των κυβερνήσεων στην υιοθέτηση μέρους – ή και του όλου – του εθνικιστικού ακροδεξιού πλάνου (είτε με συμμετοχή της ακροδεξιάς στις κυβερνήσεις, είτε χωρίς αυτήν), διαδεχόμενη μία περίοδο διακυβέρνησης της σοσιαλδημοκρατίας και εργαλειοποιώντας το θυμικό των μαζών ιδιαίτερα μετά την κρίση του 2008.

Με άξονα τους θεσμούς του αστικού κράτους και βάση τη βαθιά κοινωνική κρίση που αποσπά τις μικροαστικές μάζες από την “ισορροπία” τους, εφαρμόζουν αντιμεταναστευτικές πολιτικές, ψηφίζουν αντεργατικούς νόμους, ελέγχουν πλήρως το μεγαλύτερο μέρος των ΜΜΕ, επιτίθενται – μεταφορικά και κυριολεκτικά – σε οποιονδήποτε τολμά να αμφισβητήσει, έξω από τα συστημικά του πλαίσια, το καθεστώς που έχουν επιβάλλει. Η αστική τάξη δείχνει

να έχει αφομοιώσει τα μαθήματα της Ιστορίας προς όφελός της. Ο φασισμός που διαμορφώθηκε συγκροτημένα στις στάχτες του Α΄ΠΠ και της ήττας της ευρωπαϊκής προλεταριακής επανάστασης, υπήρξε από τότε εργαλείο επιβίωσης για την αστική τάξη “απαράμιλλης αξίας”. Πατώντας πάνω σε σκοταδιστικές προλήψεις και ανορθολογικές προσλήψεις της πραγματικότητας βρίσκει στον εθνικισμό τον συνδετικό κρίκο με τον οποίο θα δέσει τις μάζες χειροπόδαρα. Η αστική τάξη από τότε, σε κάθε κρίσιμη καμπή της Ιστορίας για την ίδια, δεν θα διστάσει να καταφύγει είτε ανοιχτά, είτε κεκαλυμμένα στην επιλογή του φασισμού. Ο φασισμός έρχεται ακριβώς ως οργανωμένη μορφή της μικροαστικής αντίδρασης από το μεγάλο κεφάλαιο, ως σύμμαχος-δύναμη του τελευταίου στον ανοιχτό πόλεμο ενάντια στη μισθωτή εργασία. Πρωταρχικό του στόχο αποτελεί το σπάσιμο των εργατικών συλλογικοτήτων και η ισοπέδωση όποιων κερκτημένων δικαιωμάτων δεν πρόλαβε ή δεν κατάφερε να καταργήσει η σοσιαλδημοκρατία. Η ενσωμάτωση της ακροδεξιάς ατζέντας στις εφαρμοζόμενες πολιτικές των αστικών κυβερνήσεων, σε μεγάλο βαθμό υλοποιεί ή προσπαθεί να υλοποιήσει την παραπάνω βασική επιδίωξη του μεγάλου κεφαλαίου.

Το συνεκτικό στοιχείο σε αυτή την επιλογή του μεγάλου κεφαλαίου έρχεται να διαδραματίσει αυτό που ήδη παίζει το ρόλο του επίσημου αφηγήματος κατά την διάρκεια της “κοινωνικής ειρήνης”, δηλαδή ο εθνικισμός. Διαπερνώντας τις πολιτικές κάθε αστικής κυβέρνησης (είτε αυτοδύναμης, είτε οικουμενικής-εθνικής ενότητας) έρχεται ως ιδεολόγημα να δώσει την αίσθηση ενιαίας κοινωνικής συνοχής, προωθώντας την ιδέα μίας κοινωνίας που δεν χωρίζεται σε τάξεις και προφανώς δεν γίνεται καν λόγος για ταξική πάλη. Μία ιδέα που προπαγανδίζεται μέσα από την υπεράσπιση των “εθνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων” και την τόνωση της διαφορετικότητας των “εθνικών πολιτισμών”, αποσιωπώντας πως τα “εθνικά κυριαρχικά δικαιώματα” αφορούν ακριβώς τα δικαιώματα της κυρίαρχης τάξης, αφορούν τα δικαιώματα της αστικής τάξης και πως ο “εθνικός πολιτισμός” είναι ακριβώς ο αστικός πολιτισμός, ως κυρίαρχος πολιτισμός μέσα σε κάθε έθνος.

«Μαχόμενος αστικός εθνικισμός που αποκτηνώνει, αποβλακώνει και διαιρεί τους εργάτες, για να τους σύρει στο άρμα της αστικής τάξης – να ποιο είναι το βασικό γεγονός της σύγχρονης πραγματικότητας. Όποιος θέλει να υπηρετεί το προλεταριάτο, έχει χρέος να συνενώνει τους εργάτες όλων των εθνών, παλεύοντας ακλόνητα ενάντια στον αστικό εθνικισμό και τον “δικό” του και τον ξένο. Όποιος υπερασπίζεται το σύνθημα του εθνικού πολιτισμού δεν έχει θέση μέσα στους μαρξιστές, αλλά μέσα στους εθνικιστές μικροαστούς.» **(Λένιν,**

Κριτικά σημειώματα πάνω στο εθνικό ζήτημα και το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών.)

Αρκεί μία οικονομική κρίση για να τραβήξει το χαλί κάτω από τα πόδια των μικροαστών. Τότε αντί με προσδοκίες και φρούδες ελπίδες για ένα καλύτερο – καπιταλιστικό – μέλλον, τρέφονται με την ιδέα της “Ανώτερης Φυλής”, των “περασμένων μεγαλείων ενδόξων προγόνων” κ.λπ. Μολαταύτα με ιδέες και μόνο δεν κρατιέται για πολύ καιρό καταλαγιασμένο το αίσθημα της φτωχοποίησης και τότε οι “ευθύνες” διοχετεύονται προς τους αδύναμους, τους διαφορετικούς, τους αμφισβητίες. Ο αποδιοπομπαίος τράγος γίνονται οι πρόσφυγες, οι μετανάστες, οι Ρομά, τα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ κοινότητας, οι αλλόθρησκοι, οι άθεοι, οι κομμουνιστές μέχρι ο εχθρός να είναι απλά οι “άλλοι”, αυτοί που δεν αποδέχονται το τρέχον επίσημο αφήγημα, με τα ΜΜΕ να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο σε αυτό. Η κρίση του 2008 έβγαλε ξανά στην επιφάνεια τον υφέρποντα φασισμό, αυτόν που σε “λανθάνουσα” μορφή υπήρχε πίσω από κάθε ρατσιστικό σχόλιο, πίσω από κάθε πατριαρχική δεσποτεία, πίσω από κάθε φονταμενταλισμό και θρησκευτικό ανταγωνισμό. Στην ελληνική πραγματικότητα ανέδειξε τους ναζί ως τρίτο κόμμα και όπλισε το χέρι των δολοφόνων του Φύσσα, του Λουκμάν και τόσων άλλων.

Το ελληνικό παράδειγμα βέβαια δεν αποτελεί πρωτοτυπία. Μπορεί το εφοπλιστικό κεφάλαιο μέσα από την ιδιοκτησία ΜΜΕ και την χρηματοδότηση του λούμπεν στοιχείου να συνέβαλε τα μέγιστα, ανάλογη όμως πορεία έχει ακολουθηθεί για το σύνολο της ακροδεξιάς σε Αμερική, Ευρώπη και Ασία με αποκορύφωμα την γκεμπελικού τύπου πλέον ανοιχτή υποστήριξη σήμερα του φασιστικού κράτους του Ισραήλ από ένα πολύ μεγάλο μέρος των κρατών σε Αμερική, Ευρώπη και Ασία, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων. Ακόμη και τα αραβικά κράτη δεν έχουν φέρει καμία ουσιαστική αντίθεση στην πραγματοποιούμενη γενοκτονία των Παλαιστινίων, καθώς εκτός από το θέμα του γεωπολιτικού “παιχνιδιού” γνωρίζουν ότι η έμπρακτη προάσπιση οποιασδήποτε προοδευτικής κίνησης μπορεί να έχει πολλαπλάσιο αντίκτυπο μέσα στις ίδιες τις κοινωνικές δομές τους, όντας και τα ίδια στην πλειοψηφία τους ολοκληρωτικά καθεστώτα.

Η ανορθολογική και ρατσιστική ρητορική από τους Τραμπ και Σαλβίνι και η στρατοκρατική αντίληψη από τον Μπολσονάρο μέχρι πρόσφατα, η συνέχιση της ακροδεξιάς και αντιμεταναστευτικής πολιτικής της Μελόνι και η καλυμμένη με “δημοκρατικό” πέπλο επέκταση της πολιτικής του προκατόχου του από τον Μπάιντεν σήμερα, η δεσποτική διακυβέρνηση από τον Μακρόν συνεπικουρούμενη από τον φασισμό της Λεπέν (η οποία ειρήσθω εν παρόδω απολαμβάνει χρηματοδότησης από το Κρεμλίνο), η ακροδεξιά

κυβέρνηση-μαριονέτα του Ζελένσκι καθοδηγούμενη από το αμερικάνικο κεφάλαιο και στηριζόμενη και στο φασιστικό στοιχείο, ο ινδουιστικός εθνικισμός του Μόντι, η με κοινοβουλευτικό μανδύα απολυταρχική διακυβέρνηση του Πούτιν βασισμένη στην καλλιέργεια του μεγαλορωσικού εθνικισμού και τη σύνδεση του με παραστρατιωτικές και ακροδεξιές/φασιστικές οργανώσεις, η συνεχιζόμενη ολίσθηση του Σι Τζινπίνγκ στον αυταρχισμό και την προσωπολατρία στη βάση του διαχρονικά κυρίαρχου κινέζικου εθνικισμού, όλα τα παραπάνω είναι μερικά δείγματα από την ακραία συντηρητικοποίηση στην άσκηση της εξουσίας από την αστική τάξη στη συντριπτική πλειονότητα των χωρών παγκόσμια. Αποτελούν απτά παραδείγματα τόσο της προσπάθειας ολοκληρωτικής εκμετάλλευσης, χειραγώγησης και φίμωσης της μισθωτής εργασίας στο εσωτερικό των χωρών, όσο και της συγκρότησης αποτελεσματικότερων συγκεντρωτικών μηχανισμών στο φόντο της σύγκρουσης κεφαλαίων σε διεθνές επίπεδο.

Μέσα σε αυτό το αντιδραστικό διεθνές περιβάλλον, στα πρόθυρα ενός νέου Παγκόσμιου Πολέμου, τίθεται το ερώτημα για το που βρίσκεται η Αριστερά και δη η κομμουνιστική. Πώς αναλύει τη σύγχρονη πραγματικότητα, πως τοποθετείται απέναντι στα μεγάλα ζητήματα, ποια στρατηγική και τακτική ακολουθεί, με τι μέσα επιλέγει να υλοποιήσει τα προτάγματά της. Δυστυχώς, πλην ελαχίστων και αδύναμων (αριθμητικά) εξαιρέσεων, η απάντηση δε μπορεί παρά να χαρακτηρίζεται στην καλύτερη από αμηχανία, ενώ δε μπορεί να είναι μονοσήμαντη καθώς ποικίλουν – πολλές φορές σε μεγάλο βαθμό – τα ρεύματα και κατ' επέκταση τα κόμματα και οι οργανώσεις μέσα σε αυτό που γενικόλογα αποκαλείται Αριστερά, αλλά και ειδικότερα στο εύρος εκείνο με κομμουνιστική αναφορά. Δεν θα επιχειρηθεί εδώ μία ανάλυση του ρόλου και της στάσης της “σοσιαλδημοκρατίας” – όπως εν πολλοίς ακόμα ονομάζεται – σε οποιαδήποτε από τις μορφές της, καθώς ήδη από την εποχή της χρεωκοπίας της Β΄ Διεθνούς στον Α΄ ΠΠ έχει αποδείξει έμπρακτα τον συστημικό της χαρακτήρα, ενώ ήδη έχει γίνει αναφορά στον ρόλο της ως μία από τις δύο επιλογές για το μεγάλο κεφάλαιο στην περίπτωση που τα δικά του “καθαρόαιμα” κόμματα αδυνατούν να συγκεντρώσουν ισχυρή “ενοποιητική” δυνατότητα μέσα στον κοινωνικό ιστό.

Σήμερα οι “κληρονόμοι” των δύο κύριων και ισχυρών ρευμάτων μέσα στην κομμουνιστική Αριστερά που διαμορφώθηκαν κυρίως στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, αυτοπροσδιορίζονται σαν δύο διαφορετικές – και μάλιστα αντικρουόμενες – πλευρές, που συνυπάρχουν όμως τελικά ως όψεις στο ίδιο νόμισμα, αυτό του μικροαστικού αναθεωρητισμού. Αντιπροσωπεύουν ό,τι πιο αντιδραστικό έχει αναδείξει η μηχανιστική ανάγνωση και χυδαία διαστρέβλωση του μαρξισμού συνδυασμένη με τον χαρακτηριστικό στενόμυαλο μικροαστισμό και άκρατο εμπειρισμό, υποταγμένα σε μία εργαλειακή και γραφειοκρατική αντιμετώπιση των μαζών, της πρωτοπορίας και της αλληλοσυσχέτισής

τους. Παρότι σήμερα διάφορες εκδοχές τους αρθρώνουν αντιιμπεριαλιστικό λόγο ή στηρίζουν σε διεθνές επίπεδο – είτε ακραιφνώς, είτε κεκαλυμμένα – δύο αντίπαλα αστικά στρατόπεδα, εντούτοις η αφετηρία τους είναι κοινή. Είναι αυτή που έδωσε τόσο το ρεύμα του ευρωκομμουνισμού, όσο και εκείνο του ρεφορμισμού, τα οποία αφού επαναπροσεγγίστηκαν την περίοδο της περεστρόικα στα τέλη της δεκαετίας του '80 – μετά την πρώτη “απομάκρυνσή” τους στις αρχές της δεκαετίας του '70 – έκτοτε φαινομενικά ακολουθούν δύο τελείως διαφορετικούς δρόμους, μόνο για να καταλήγουν πάντα ως ουρά της αστικής πολιτικής. Προπομπούς αυτών των πολιτικών κατευθύνσεων μετατροπής του ανεξάρτητου εργατικού πόλου σε πλήρως υποταγμένο στα πλάνα της αστικής τάξης, μπορεί κανείς να βρει ήδη από την εποχή της Β΄ Διεθνούς. Η μεγάλη διαφορά όμως που εμφανίζεται ήδη από το τέλος της δεκαετίας του '20, είναι πως πλέον αυτή η σταδιακή υποταγή πραγματοποιείται στο όνομα και τα επιτεύγματα της Μεγάλης Οκτωβριανής Επανάστασης, καπηλευόμενη όλη την ιστορία του μπολσεβίκικου ρεύματος και την αίγλη του Μαρξισμού όπως αποκαταστάθηκε από τον Λένιν, μετά την αισχρή μεταχείρισή του από τις “αυθεντίες” της Β΄ Διεθνούς.

Ο πόλεμος στην Ουκρανία κυρίως, αλλά και πλήθος άλλων θεμάτων αναφορικά με την κατεδάφιση του κράτους πρόνοιας και την πλήρη εμπορευματοποίηση δημοσίων-κοινωνικών αγαθών, ανέδειξε σε σημαντικό βαθμό την αντιδραστικότητα των παραπάνω ρευμάτων. Ιδιαίτερα στην Ευρώπη, αλλά ακόμα και στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού (Η.Π.Α., Καναδάς), η νοοτροπία ακραιφνούς συστημικής ενσωμάτωσης του ευρωκομμουνιστικού ρεύματος έχει επιβιώσει σε όλες τις παραλλαγές “αριστερής σοσιαλδημοκρατίας” ή “ριζοσπαστικού φιλελευθερισμού” ή “φιλελεύθερου ριζοσπαστισμού” ή όποιου άλλου λεκτικού συνδυασμού των παραπάνω εκφράσεων. Έχοντας απεμπολήσει πλέον σχεδόν κάθε μαρξιστική αναφορά, στηρίζει πλήρως τις επιλογές της εκάστοτε εθνικής αστικής τάξης είτε υιοθετώντας πλήρως τη σοσιαλδημοκρατική ατζέντα, είτε έχοντας αυτοδιαλυθεί μέσα στη σύγχρονη σοσιαλδημοκρατία, η οποία δεν έχει πλέον καμία διαφορά από το αστικό ρεύμα του θεωρητικώς εκφρασμένου νεοφιλελευθερισμού και πρακτικώς εφαρμοσμένου κρατικού παρεμβατισμού.

Από την άλλη ο ρεφορμισμός, καθώς και διάφορες παραλλαγές και συνδυασμοί του, μπορεί να ξεγελούν με “υπερεπαναστατικά” λεκτικά πυροτεχνήματα, δεν κάνουν τίποτε περισσότερο όμως από το να κρατούν κάτω από έλεγχο, σε συγκεκριμένα όρια και πλαίσια την διάθεση για ανατρεπτικές κινητοποιήσεις και διεκδικήσεις μεγάλου μέρους των πιο προωθημένων τμημάτων της μισθωτής εργασίας. Συγκρατώντας αυτό το ρεύμα όχι μόνο μέσα από την εφαρμογή μικροπολιτικών τακτικισμών και συστηματικής παραχάραξης, αλλά κυρίως μέσα από σοφίσματα είτε περί «πάλης για συνεργασία του κράτους με το κεφάλαιο

προς όφελος του κοινωνικού συνόλου», είτε περί «μοναδικής λύσης όλων των προβλημάτων στο σοσιαλισμό», δρουν πλήρως διαβρωτικά και αποπροσανατολιστικά, σαμποτάροντας κάθε καίρια πολιτική μάχη ώστε είτε να μην δοθεί, είτε να δοθεί με όρους διαμαρτυρίας ρουτίνας και μη περαιτέρω κλιμάκωσης, καταλήγοντας στην καλύτερη περίπτωση ξερός οικονομισμός. Συνήθως προβάλλουν τον αντιιμπεριαλισμό, στην βάση όμως μίας εθνικοπατριωτικής πρόσληψής του, αποφεύγοντας χαρακτηριστικά να συνδέσουν τον αντιιμπεριαλιστικό αγώνα και το αντιπολεμικό κίνημα με ανατρεπτικές διεκδικήσεις απέναντι στην εγχώρια αστική τάξη, έχοντας αντικαταστήσει την επαναστατική προοπτική με τον κοινοβουλευτισμό ως αυτοσκοπό. Οι παρατηρήσεις του Λένιν στις αρχές του 1916 σε παρόμοιες συνθήκες, τηρουμένων όλων των ιστορικών αναλογιών, είναι παραπάνω από διορατικές.

«[...] Απ' αυτό όμως δεν βγαίνει καθόλου το συμπέρασμα ότι η σοσιαλδημοκρατία πρέπει να παραιτηθεί από τον άμεσο και όσο το δυνατό πιο αποφασιστικό αγώνα για όλες αυτές τις διεκδικήσεις – μία τέτοια παραίτηση θα εξυπηρετούσε μόνο την αστική τάξη και την αντίδραση – αλλά ακριβώς το αντίθετο, η ανάγκη να διατυπώνονται και να πραγματοποιούνται όλες αυτές οι διεκδικήσεις όχι ρεφορμιστικά, αλλά επαναστατικά χωρίς να περιοριζόμαστε στα πλαίσια της αστικής νομιμότητας, αλλά σπάζοντάς τα, χωρίς να ικανοποιούμαστε με την κοινοβουλευτική δράση και τις διαμαρτυρίες στα λόγια, αλλά τραβώντας στην ενεργό δράση τις μάζες, επεκτείνοντας και υποδαυλίζοντας την πάλη για κάθε ζωτική δημοκρατική διεκδίκηση ως την άμεση επίθεση του προλεταριάτου ενάντια στην αστική τάξη, δηλαδή ως την σοσιαλιστική επανάσταση που απαλλοτριώνει την αστική τάξη.» **(Λένιν, Η σοσιαλιστική επανάσταση και το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών.)**

Επίσης είναι χαρακτηριστικό το γεγονός της επιλογής ιμπεριαλιστικού στρατοπέδου από ένα μέρος του ρεφορμισμού είτε με τη μορφή οργανώσεων, είτε ομίλων, είτε συλλόγων. Από τις απόψεις για τη «μη ιμπεριαλιστική Ρωσία» ή «λιγότερο ιμπεριαλιστική σε σχέση με τις Η.Π.Α.» ή ακόμα και συμμαχία της «περιφερειακής» Ρωσίας με την «σοσιαλιστική» Κίνα ή την Κίνα των «πρώιμων σοσιαλιστικών επαναστάσεων» ενάντια στον «μοναδικό ιμπεριαλισμό, τον δυτικό», μέχρι την πεποίθηση για τη «μη πλήρη παλινόρθωση του καπιταλισμού στη Ρωσία» και τις «υποκινούμενες από την Δύση» κινητοποιήσεις και εξεγέρσεις σε οποιαδήποτε χώρα του άξονα Ρωσίας-Κίνας-Ιράν και των συμμάχων τους, επιβιώνουν οι μυθοπλαστικές προσεγγίσεις περί συνέχειας μεταξύ της πρώην ΕΣΣΔ και της

σημερινής Ρωσίας, καθώς επίσης και περί επιβίωσης του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην εκδοχή του κινεζικού μοντέλου, αγγίζοντας σαφέστατα τα όρια του ιδεαλισμού και αναπαράγοντας σε σύγχρονες εκδοχές το αντιμαρξιστικό σόφισμα του «σοσιαλισμού σε μία χώρα». Δεν πρέπει να μας διαφεύγει η ανοιχτή υποστήριξη πολιτικών κομμάτων της Ρωσίας με κομμουνιστική αναφορά στην διεξαγωγή του ιμπεριαλιστικού πολέμου από το ρωσικό κεφάλαιο στην Ουκρανία, η εν γένει υποστήριξή τους στο καπιταλιστικό σύστημα και τους θεσμούς του, οι αγαστές σχέσεις με την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία, οι αντιδραστικές απόψεις γύρω από τον θεσμό της οικογένειας και την ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα, καθώς και η σύνδεσή τους με τα παραπάνω ρεφορμιστικά ρεύματα σε μία σειρά από χώρες συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας.

Ο ρητά διατυπωμένος αντιπολσεβικισμός και αντικομμουνισμός του Πούτιν και ταυτόχρονα ο ευλαβικά εκφρασμένος θαυμασμός του στο πρόσωπο του Στάλιν δεν είναι παρά η ανοιχτή πολεμική της ρωσικής αστικής τάξης στην παρακαταθήκη της Οκτωβριανής Επανάστασης από τη μία και από την άλλη η αποθέωση του υπερσυγκεντρωτισμού, του μεγαλωρωσικού εθνικισμού και της εργαλειακής αντιμετώπισης των μαζών, ως μέσα διαιώνισης της εκμετάλλευσης που ασκεί πάνω στη μισθωτή εργασία, εντός και εκτός συνόρων. Ο θαυμασμός μέρους των ηγεσιών του σύγχρονου ρεφορμισμού στον σταλινικό δρόμο προς το “σοσιαλισμό” (είτε ανοιχτά εκφρασμένος, είτε υποδορίως) δεν είναι παρά ο θαυμασμός στον γραφειοκρατικό μηχανισμό, στην διατήρηση των προνομίων του κοινοβουλευτισμού και στην παραπομπή στις καλές οποιουδήποτε θέματος θα διατάρασσε την παραπάνω τάξη πραγμάτων. Σήμερα, σε όλες τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ η πλήρης πάταξη οποιασδήποτε αντιπολεμικού χαρακτήρα κινητοποίησης – είτε εν τη γενέσει της, είτε κατά την εξέλιξή της – είναι δηλωτική τόσο των αυταρχικών χαρακτηριστικών των συγκεκριμένων καθεστώτων, όσο και της αδυναμίας πολιτικοποίησης ενός πολύ μεγάλου μέρους της μισθωτής εργασίας που είτε μέσα από προσωπικά βιώματα την περίοδο πριν το 1989, είτε ως “κληρονομιά”, αντίκρουσε την πλήρη απαξίωσή της στην εκφορά πολιτικού λόγου. Ο συνεχόμενος στρουθοκαμηλισμός των ρεφορμιστικών ρευμάτων, στην ανάγνωση και ανάλυση των γεγονότων, παρά το πέρασμα τριών δεκαετιών από την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, έχει συμβάλλει τα μέγιστα στις συνωμοσιολογικές προσεγγίσεις μίας σειράς θεμάτων και μέσα σε τμήματα της βάσης τους.

Μπορεί η αστική τάξη να εμπορεύεται το μύθο της “κοινωνικής συνοχής” με όχημα τον εθνικισμό, όμως ο σύγχρονος ρεφορμισμός συνεχίζει να ντύνει την συστημική του ενσωμάτωση με τα ρούχα του “υπαρκτού σοσιαλισμού” (είτε στην εκδοχή του πάλαι ποτέ σοβιετικού, είτε στην εκδοχή του νυν κινεζικού) λειτουργώντας ως δούρειος ίππος μέσα στις αφυπνισμένες μάζες με τη μορφή ενός κακέκτυπου του Κόκκινου Οκτώβρη, και με το

σόφισμα της “ειρηνικής συνύπαρξης” ως ουσία.

Ένα φάντασμα πάνω από τα ανεμολόγια

Είναι γεγονός πως ο καπιταλισμός στο σημερινό του στάδιο έρχεται αντιμέτωπος με τεράστια εμπόδια στην συνέχεια της επιβίωσης και ανάπτυξής του, κάτι τέτοιο όμως δεν σημαίνει πως αυτομάτως και με ένα μηχανιστικό τρόπο θα έρθει το τέλος του, χωρίς να εξετάζεται μάλιστα η περίπτωση που το τέλος του περιλαμβάνει και το τέλος της ανθρωπότητας. Ιστορικά έχει δείξει όχι μόνο την προσαρμοστικότητά του, αλλά ακόμα περισσότερο το αδίστακτο του τρόπου λειτουργίας του. Οι διεθνείς κρίσεις και οι παγκόσμιοι ιμπεριαλιστικοί πόλεμοι, ως κορωνίδα του ενδοκαπιταλιστικού ανταγωνισμού, εκφράζουν ακριβώς τις τρομερές αντιφάσεις του συγκεκριμένου συστήματος σε ένα ανώτερο επίπεδο. Από τη μία αποτελούν διαδικασίες βαθιάς και εκτεταμένης καταστροφής ανθρώπινου δυναμικού, υποδομών, κεφαλαίων, οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων, από την άλλη δίνουν τη δυνατότητα στο “επιζών” κεφάλαιο να αναπτυχθεί εκμεταλλευόμενο το συγκριτικό του πλεονέκτημα, ξεκινώντας ένα νέο κύκλο συσσώρευσης, εκμετάλλευσης και περιβαλλοντικής καταστροφής. Κοινώς δεν διστάζει να ακρωτηριάσει τα πιο “αδύναμα” μέλη του, για χάρη των “ισχυρότερων”. Η εφεύρεση και παραγωγή πυρηνικών όπλων αποτελεί δαμόκλειο σπάθι για το σύνολο του κοινωνικού κεφαλαίου, αναγκάζοντας την αστική τάξη σε διεθνές επίπεδο να αναπροσαρμόσει τις τακτικές στον ενδοταξικό συγκρουσιακό της ανταγωνισμό. Παρόλα αυτά το σενάριο γενικευμένης σύρραξης είναι πολύ κοντύτερα ακόμα και από τις πιο επικίνδυνες στιγμές κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.

Σε αυτό το σημείο έρχεται να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο ο υποκειμενικός παράγοντας, όχι όμως τόσο στη σφαίρα των στρατηγικών ή τακτικών επιλογών του εκάστοτε αστικού μπλοκ. Σε αυτό το επίπεδο έχει δείξει, πέραν κάθε αμφιβολίας, τις τάσεις του και την κατεύθυνση στην οποία κινείται. Ο μόνος τρόπος αλλαγής του ρου των γεγονότων εναπόκειται στην ανάδειξη του Επαναστατικού Υποκειμένου σε καταλύτη των εξελίξεων, σε διεθνές ορόσημο πάλης ώστε το μετέωρο βήμα του καπιταλισμού να καταστεί άλμα του στο κενό, παίρνοντας την θέση που του αρμόζει στο χρονοντούλαπο της Ιστορίας. Εν προκειμένω ο σχηματισμός ανεξάρτητου επαναστατικού πόλου της μισθωτής εργασίας απέναντι σε κάθε προσπάθεια χειραγώγησης και ενσωμάτωσής της στην αστική λογική – ειδικά στις σημερινές συνθήκες που για πρώτη φορά στην ιστορία αποτελεί την πλειοψηφία του πληθυσμού της γης – κρίνεται όχι απλώς αναγκαία και ικανή συνθήκη αλλά ακριβώς η μοναδική ρεαλιστική προοπτική.

Σε αυτή την κατεύθυνση ένα σύγχρονο κομμουνιστικό πρόγραμμα και κόμμα, ως κομμάτι του συλλογικού γέρο-τυφλοπόντικα της Ιστορίας, βρίσκεται μπροστά σε μία αποφασιστική καμπή που το ξεπέρασμά της μπορεί να κατορθωθεί μέσα από την διαλεκτική υπέρβαση των σημερινών ορίων της επαναστατικής αριστεράς, θέτοντας πρωτίστως στη σωστή τους βάση τα ερωτήματα εκείνα που από καιρό αναζητούν απαντήσεις. Η διεξοδική επεξεργασία της θεματικής του σύγχρονου καπιταλιστικού σταδίου, θεμελιωμένη στο έδαφος της μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας μπορεί να δώσει όχι μόνο μία τεκμηριωμένη κατεύθυνση, αλλά και συνεχή, διαρκή εμπλουτισμό του προγράμματος. Η ανάλυσή του σε μία τέτοια βάση φέρνει στο προσκήνιο τις δομικές λειτουργίες του κεφαλαίου και τους σύγχρονους τρόπους συγκρότησής του, συμβάλλοντας στην κατανόηση και του τρόπου συγκρότησης της μισθωτής εργασίας σήμερα, της θέσης της, του βαθμού κατακερματισμού της, ανοίγοντας ταυτόχρονα την συζήτηση για την αναζήτηση των τρόπων συσπείρωσής της και ανάδειξής της σε ένα οργανωμένο Επαναστατικό Υποκείμενο. Η μελέτη του είδους και του βάθους των κρίσεων, καθώς και των παρεμβάσεων της αστικής τάξης στο έδαφος αυτών των κρίσεων, μέσω της κρατικών θεσμών της, προβάλλει προοπτικά τόσο τις ενδεχόμενες ανακατατάξεις, όσο και τις μορφές πολιτικής διαμεσολάβησης με τις οποίες θα επιχειρηθεί να επιβληθούν, δίνοντας τη δυνατότητα να καταστρωθεί το πλάνο τακτικής σε επίπεδο κόμματος, μετώπου και τάξης.

Μία τέτοια προσπάθεια όμως οφείλει και να λάβει σοβαρά υπόψη τις ιστορικές παρακαταθήκες από τα αντίστοιχα εγχειρήματα του προηγούμενου αιώνα, προφανώς όχι στη βάση μίας παρελθοντολογίας ή μίας επετειακής διαδικασίας, αλλά κάτω από το πρίσμα του διττού διδακτικού χαρακτήρα της. Διττού γιατί δύναται κοιτάζοντας στα μάτια την Ιστορία, να υλοποιήσει την διαλεκτική άρση του κεκτημένου της. Η μελέτη σχετικά με την πρώτη πετυχημένη προλεταριακή επανάσταση, των προβλημάτων που αντιμετώπισε και των συνθηκών μέσα στις οποίες έλαβε χώρα, του κράτους που δημιούργησε, των μεταβατικών μορφών οργάνωσης της κοινωνίας και της οικονομίας που προσπάθησε να εγκαθιδρύσει, των κεκτημένων που κληροδότησε αλλά και η διερεύνηση των λόγων της ήττας της, των διαψεύσεών της, του εκφυλισμού των θεσμών που γέννησε μέχρι την τελική κατάρρευσή τους, με λίγα λόγια η επιστημονικά τεκμηριωμένη επεξεργασία της συσσωρευμένης εμπειρίας που αποκτήθηκε από αυτό που τόλμησε η πρωτοπορία του προλεταριάτου της πρώην τσαρικής αυτοκρατορίας το 1917, θεμελιωμένη στην μαρξική μέθοδο, μπορεί να συμβάλει αφάνταστα περισσότερο στην ανάλυση της μεταβατικής περιόδου από οποιαδήποτε άλλη αντίστοιχη απόπειρα που επιχειρεί να το πράξει από μηδενική βάση ή μέσω ολικής ή αποσπασματικής αντιγραφής “εφαρμοσμένων συνταγών”. Ταυτόχρονα μία τέτοια επεξεργασία είναι επιβεβλημένη για την διατύπωση των απαντήσεων στα μεγάλα ερωτήματα που γέννησε ο εκφυλισμός και η κατάρρευση του πρώτου εργατικού κράτους, ως

όπλο θεωρίας και κριτικής τόσο απέναντι στη συνεχιζόμενη ρεφορμιστική καπηλεία, όσο και έναντι της συστηματικής αστικής διαστρέβλωσης και παραχάραξης στον εξελισσόμενο πόλεμο ιδεολογικής ηγεμονίας.

Πρόταγμα της εποχής μας τίθεται από καιρό, η συγκρότηση σύγχρονου κομμουνιστικού προγράμματος και κόμματος μέσα σε κάθε χώρα και η σύνδεση αυτών των εγχειρημάτων σε κοινή διεθνή δράση. Έχει έρθει η ώρα της υλοποίησής του, με το νου επαναστατικά οπλισμένο και το βλέμμα στραμμένο «*στους σεισμούς που μέλλονται για να' ρθουν*[3]».

Κώστας Παπουτής, Διπλ. Αγρ. Τοπογράφος Μηχανικός

Δεκέμβριος 2023

Βιβλιογραφία

1. African Development Bank, (14.08.2012) The Expansion of Chinese Influence in Africa – Opportunities and Risks
2. Balfour, R. (15.06.2021) The EU-U.S. Summit Is a Test for New Transatlantic Cooperation, Carnegie Europe
3. Bank of Russia, External Sector Statistics
4. Bank of Russia, (May 2021 – November 2023) International Reserves of the Russian Federation (End of period)
5. Brooke, J. (05.01.2018) With Russia on the Sidelines, China Moves Aggressively into Ukraine, Atlantic Council
6. Businesswire, (29.01.2018) Westinghouse to Continue Nuclear Fuel Delivery to Ukraine Through 2025
7. Carney, S. (03.04.2014) Westinghouse, Ukraine Near Deal on Nuclear Fuel for Reactors, The Wall Street Journal

8. CEIC Data Team, China Total Deposits (1997-2023), CEIC
9. Dews, F. (20.05.2014) 8 Facts about China's Investments in Africa
10. Ένγκελς, Φ. (2013) Η Καταγωγή της Οικογένειας, της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Κράτους, Σύγχρονη Εποχή
11. Ένγκελς, Φ. (2006) Αντί-Ντίρινγκ, Η ανατροπή της επιστήμης από τον κύριο Ευγένιο Ντίρινγκ, Σύγχρονη Εποχή
12. Energoatom, (2023) The transition of power units of Ukrainian NPPs to Westinghouse fuel will ensure the complete independence of Ukraine's nuclear power industry from Russia.
13. Eurasian Economic Union, General Information
14. European Commission – EU-China agreement
15. Gertz, B. (03.12.2020) John Ratcliffe says China poses greatest threat to America, The Washington Times
16. Gluckstein, D. (2019) Τα Σοβιέτ στη Δύση, Εργατικά συμβούλια απέναντι σε κοινοβούλια 1915-1920, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο
17. Goulard, S. (05.08.2021) A new China-Ukraine partnership, One Belt One Road Europe
18. Hurska, A. (20.11.2020) The Battle for “Motor Sich”, CEPA
19. Ιλιένκοφ, Ε.Β. (1983) Διαλεκτική Λογική, Δοκίμια Ιστορίας και Θεωρίας, Gutenberg
20. Ιλιένκοφ, Ε.Β. (2017) Ο Μαρξ και ο δυτικός κόσμος, Τετράδια Μαρξισμού, τ.04
21. IndustryWeek, (30.12.2014) Westinghouse Nuclear Fuel Deal with Ukraine
22. Interfax, (03.06.2022) Energoatom and Westinghouse sign agreement on supplying nuclear fuel to all Ukraine NPPs
23. Karnitschnig, M. (10.9.2020) How Germany opened the door to China — and threw away the key, Politico.

24. Kuzio, T. (16.06.2021) China-Ukraine-US and the Tug of War for a Ukrainian Crown Jewel, RUSI
25. Kyiv Post, (27.05.2002) Westinghouse to supply nuclear fuel to Ukraine in 2003
26. Λαφάργκ, Π. (2006) Η οικονομική λειτουργία του Χρηματιστηρίου, Τα αμερικανικά τραστ, Εκδόσεις ΚΨΜ
27. Lafargue, F. (2005) China's Presence in Africa, OpenEdition Journals
28. Le Blanc, P. (2018) Ο Λένιν και το επαναστατικό κόμμα, Εκδόσεις Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη
29. Λένιν, Β.Ι. (2020) Ο Ιμπεριαλισμός, Ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού (Εκλαϊκευτική μελέτη), Σύγχρονη Εποχή
30. Λένιν, Β.Ι. (2014) Κριτικά σημειώματα πάνω στο εθνικό ζήτημα, Για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών, Η Σοσιαλιστική Επανάσταση και το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών, Τα αποτελέσματα της συζήτησης για την αυτοδιάθεση, Σύγχρονη Εποχή
31. Λένιν, Β.Ι. (2013) Η προλεταριακή επανάσταση και ο αποστάτης Κάουτσκι, Σύγχρονη Εποχή
32. Λένιν, Β.Ι. (1985) Ο ομοιομορφισμός και η χρεοκοπία της II Διεθνούς, Εκδόσεις Πρόγκες
33. Λένιν, Β.Ι. (2017) Η χρεοκοπία της Δεύτερης Διεθνούς, Σύγχρονη Εποχή
34. Λένιν, Β.Ι. (2022) Για τους δίκαιους και άδικους πολέμους, Σύγχρονη Εποχή
35. Λένιν, Β.Ι. (2013) Οι Θέσεις του Απρίλη, Σύγχρονη Εποχή
36. Λένιν, Β.Ι. (1972) Τι να κάνουμε, Άπαντα, τόμος 6, Σύγχρονη Εποχή
37. Λένιν, Β.Ι. (1972) Η κατάσταση και τα καθήκοντα της Σοσιαλιστικής Διεθνούς, Άπαντα, τόμος 26, Σύγχρονη Εποχή
38. Λένιν, Β.Ι. (1972) Κάτω από ξένη σημαία, Άπαντα, τόμος 26, Σύγχρονη Εποχή

39. Λένιν, Β.Ι. (1972) Για την ήττα της κυβέρνησης της χώρας σου στον πόλεμο, Άπαντα, τόμος 26, Σύγχρονη Εποχή

-
- Λένιν, Β.Ι. (1972) Το ζήτημα της ειρήνης, Άπαντα, τόμος 26, Σύγχρονη Εποχή
Λένιν, Β.Ι. (1972) Σοσιαλισμός και Πόλεμος, Άπαντα, τόμος 26, Σύγχρονη Εποχή
Λένιν, Β.Ι. (1972) Το στρατιωτικό πρόγραμμα της προλεταριακής επανάστασης, Άπαντα, τόμος 30, Σύγχρονη Εποχή
Λένιν, Β.Ι. (1972) Θεμελιακές θέσεις σχετικά με το ζήτημα του πολέμου, Άπαντα, τόμος 30, Σύγχρονη Εποχή
Λένιν, Β.Ι. (1972) Σχετικά με την τοποθέτηση του ζητήματος της υπεράσπισης της πατρίδας, Άπαντα, τόμος 30, Σύγχρονη Εποχή
Λένιν, Β.Ι. (1972) Ανοιχτό γράμμα προς τον Μπόρις Σουβάριν, Άπαντα, τόμος 30, Σύγχρονη Εποχή
Λένιν, Β.Ι. (1972) Εισήγηση στην συγκέντρωση των Μπολσεβίκων, Άπαντα, τόμος 31, Σύγχρονη Εποχή
Λένιν, Β.Ι. (1972) Γράμματα για την τακτική, Άπαντα τόμος 31, Σύγχρονη Εποχή
Λένιν, Β.Ι. (1972) Τα καθήκοντα του προλεταριάτου στην επανάστασή μας, Άπαντα, τόμος 31, Σύγχρονη Εποχή
Lotspeich, R. (07.02.2005) Economic Relations between China and Russia: Development and Potential, Wilson Center
Λούξεμπουργκ, Ρ., Η εργατική τάξη και ο πόλεμος, Εκδόσεις Κοροντζή
Λούξεμπουργκ, Ρ., Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση, Εκδόσεις Κοροντζή
Μαντέλ, Ε. (2016) Ο Ύστερος Καπιταλισμός, Εκδόσεις Εργατική Πάλη
Mandel, E. (1986) What is the theory of permanent revolution?, International Marxist Review, Vol 2, No. 1
Μαρξ, Κ. Η αθλιότητα της Φιλοσοφίας, Εκδόσεις Γερ. Αναγνωστίδη
Μαρξ, Κ. (1978) Το εβραϊκό ζήτημα, Οδυσσέας
Μαρξ, Κ. (1975) Οικονομικά και Φιλοσοφικά χειρόγραφα, Εκδόσεις Γλάρος
Μαρξ, Κ.- Ένγκελς, Φ. (1984) Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος, Σύγχρονη Εποχή
Μαρξ, Κ. (2000) Η γένεση του Κεφαλαίου, Εκδόσεις Κώστα Κοροντζή
Μαρξ, Κ. (2002) Το Κεφάλαιο, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Τόμος Πρώτος, Σύγχρονη Εποχή
Μαρξ, Κ. (2016) Το Κεφάλαιο, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Τόμος Πρώτος, Εκδόσεις ΚΨΜ

- Μαρξ, Κ. (1976) Το Κεφάλαιο, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Τόμος Δεύτερος, Σύγχρονη Εποχή
- Μαρξ, Κ. (1979) Το Κεφάλαιο, Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Τόμος Τρίτος, Σύγχρονη Εποχή
- Μαυροειδής, Π. (2020-21) Περιβαλλοντική κρίση, καπιταλιστική ανάπτυξη και νοσηρότητα, Τετράδια Μαρξισμού, τ.13
- Μαυροειδής, Π. (02.04.2022) Γεωπολιτικές ανακατατάξεις, ανταγωνισμοί, πόλεμος και το αύριο της καπιταλιστικής «παγκοσμιοποίησης», Εισήγηση στην Ημερίδα εργασίας και διαλόγου της Πρωτοβουλίας για σύγχρονο κομμουνιστικό πρόγραμμα και κόμμα, με κεντρικό θέμα «Ο σύγχρονος καπιταλισμός»
- Μαυροειδής, Π. (05.04.2023) Δημόσιο κοινωνικό όφελος ή ιδιωτικό καπιταλιστικό κέρδος;, Παντιέρα
- Μαυρουδέας, Σ. – Σερέτης, Σ. (06.2018) Ιμπεριαλιστική Εκμετάλλευση, Ελληνική Κρίση και Μεταβιβάσεις Αξίας, Researchgate
- Μαυρουδέας, Σ. – Ιωαννίδης, Α. (03.07.2011) Στάδια της καπιταλιστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα. Είναι εν εξελίξει ένα νέο στάδιο της σήμερα; Stavros Mavroudeas Blog
- Μαυρουδέας, Σ., (21.04.2019) ΕΕ, ο αδύναμος κρίκος στο καπιταλιστικό σύστημα, Πριν
- Μαυρουδέας, Σ., (2016) Η πολιτική οικονομία της ΕΕ: Ένα ιμπεριαλιστικό εγχείρημα σε κρίση, Τετράδια Μαρξισμού, τ.02
- Μαυρουδέας, Σ., (18.03.2023) Το φάντασμα της κρίσης πλανιέται ξανά πάνω από τον καπιταλισμό, Πριν
- Mavroudeas, S. (04.10.2019) De-globalization and the Return of the Theory of Imperialism, Stavros Mavroudeas Blog
- Melchior, A. (20.12.2019) Russia in world trade: Between globalism and regionalism, Russian Journal of Economics
- Μηνακάκης, Β. (03.02.2020) Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση: Η αυτοκρατορία αντεπιτίθεται, Πριν
- Μπουχάριν, Ν. (2004) Ιμπεριαλισμός και Παγκόσμια Οικονομία, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο
- Παλιούρας, Α. (2022) Ο Ελληνικός Καπιταλισμός, Κριτικές προσεγγίσεις και οι ιδιοτυπίες μιας δύσκολης γένεσης, Εκδόσεις Τόπος
- Παππά, Ε. (2011) Μύθος και Ιδεολογία στη Ρωσική Επανάσταση, Οδοιπορικό από τον ρωσικό αγροτικό λαϊκισμό στο λαϊκισμό του Στάλιν, Εκδόσεις Άγρα
- Πουλιόπουλος, Π. (2006) Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα; Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο
- Power Engineering International, (11.04.2014) Westinghouse comes to Ukraine's rescue with nuclear plant supply.
- Reuters, (20.03.2021) Aerospace firm Motor Sich's assets, shares frozen by Ukraine court.

- Ridgwell, H. (10.01.2021) EU suspends China Trade Deal as tensions grow over Xinjiang, Voice of America
- Rundeand, D. F. – McKeown, S. (18.12.2019) The Asian Development Bank: A Strategic Asset for the United States, Center of Strategic International Studies (CSIS)
- Τζιαντζής, Κ. (2014) Για το Επαναστατικό Υποκείμενο στην εποχή μας, Εκδόσεις Τόπος
- The White House (03.06.2021) Executive Order on Addressing the Threat from Securities Investments that Finance Certain Companies of the People's Republic of China
- The World Bank, The World Bank in Russia – Russian Federation
- The World Bank, Gini index – China
- Τρότσκι, Λ. (2000) Η πάλη ενάντια στο φασισμό στη Γερμανία, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο
- Τρότσκι, Λ. (2016) Ιστορία της Ρωσικής Επανάστασης, τόμος Ι, Εκδόσεις Εργατική Πάλη
- Τρότσκι, Λ. (2016) Ιστορία της Ρωσικής Επανάστασης, τόμος ΙΙ, Εκδόσεις Εργατική Πάλη
- Τρότσκι, Λ. (2012) Η Διαρκής Επανάσταση, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο
- Τρότσκι, Λ. (1984) Η Προδομένη Επανάσταση, Εκδόσεις Αλλαγή
- Τρότσκι, Λ. (2001) Η καμπύλη της καπιταλιστικής ανάπτυξης, Σπάρτακος τ.59
- Τρότσκι, Λ. (1986) Η ταξική φύση της Σοβιετικής Ένωσης, Εκδόσεις Αλλαγή
- U.S. Embassy in Ukraine (14.01.2021) China's Skyrizon Added to U.S. Commerce Department Military End User List
- Van Sant, S. (25.02.2014) China Reassessing Economic Partnership with Ukraine, Voice of America
- Vines, A. – Wallace, J. (18.01.2023) China-Africa relations, Chatham House
- Χάρμαν, Κ. (2011) Καπιταλισμός Ζόμπι, Η Παγκόσμια Καπιταλιστική Κρίση και η επικαιρότητα του Μαρξ, Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο
- Χάρμαν, Κ. (2012) Λαϊκή ιστορία του κόσμου, Από την εποχή του λίθου έως τη νέα χιλιετία, Εκδόσεις Τόπος
- Χρύσης, Α. (2018) Πριν και μετά τον Μαρξ, Ελευθερία και αναγκαιότητα, Κείμενα για μια φιλοσοφία της επανάστασης και του κομμουνισμού, Εκδόσεις ΚΨΜ
- Χρύσης, Α. (2016) Ο κομμουνισμός του Μαρξ ως κριτική στη «ριζοσπαστική δημοκρατία» του Ερνέστο Λακλάου, Τετράδια Μαρξισμού, τ.01
- Warsaw Institute (31.08.2019) Selling Motor Sich to the Chinese: The Political Significance of the Business Transaction
- World Nuclear Association, (16.10.2023) Ukraine: Russia-Ukraine War and Nuclear Energy
- Zeneli, V. – Haluhan, N. (04.10.2019) Why China is Setting its Sights on Ukraine-Beijing's bid for geopolitical influence in Kyiv is increasing, The Diplomat
- Zheng, C. (01.4.2019) China-Ukraine relations will go unhindered, CGTN (China Central Television News)

Zubets, A. (2013) Russian Insurance Market in 2013, Financial university, Moscow

Σημειώσεις

[1] Μαρξ, Κ. (1979) Κεφάλαιο, Τόμος Τρίτος, Σύγχρονη Εποχή

[2] Ιωαννίδης Α.- Μαυρουδέας Σ., Στάδια της καπιταλιστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα. Είναι εν εξελίξει ένα νέο στάδιο της σήμερα;

[3] Bertolt Brecht

Πηγή: neoprogrammakomma.home.blog